

LIETUVOS KARIUOMENĖS VARĖNOS POLIGONAS XX A. 3-IAJAME DEŠIMTMETYJE

Lina Kasparaitė-Balaišė
Vytauto Didžiojo universitetas

ĮVADAS

XX a. 3-iojo dešimtmečio pirmoje pusėje neseniai sukurta ir jau atlaikiusi Nepriklausomybės kovų išbandymus Lietuvos kariuomenė buvo pervertinama veikti taikos meto sąlygomis. Jauna Lietuvos kariuomenė, pavykus išsaugoti valstybės suverenitetą, tapo viena iš šalies saugumo garantų, galinčių laiduoti nepriklausomybę, todėl aukšta ginkluotųjų pajėgų kovinė parengtis ir nuolatinis jos kėlimas liko aktualus iššūkis visą nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpį. Tik baigus aktyvius kovos veiksmus buvo galima dėti daugiau kryptingų pastangų kariuomenei tobulinti. Šiame kontekste išskirtinį vaidmenį vaidino kovinis rengimas, kurio tikslinis įgyvendinimas turėjo laiduoti ginkluotųjų pajėgų funkcionalumą galimo ginkluoto konflikto atveju, o efektyvumas priklausė nuo to, ar bus sukurtos mokymo sąlygos, panašios į realius kovos veiksmus¹. Vadovaujantis šiuo kriterijumi išskyla kovinio rengimo infrastruktūros, t. y. specialių vietų, kuriose galėtų vykti karių lauko pratybos, svarba. Viena tokių vietų buvo 1925 m. Lietuvos kariuomenės pradėtas naudoti dar XIX a. antroje pusėje carinės Rusijos imperijos kariuomenės įsteigtas ir eksploatuotas Varėnos poligonas. Iki tol didesnių Lietuvos kariuomenės vienetų pratybos vykdavo įvairiose tam nepritaikytose vietovėse, dažniausiai Kauno ir Alytaus apylinkėse. Padėtis būtinai turėjo keistis. Sąlygos neatitiko sistemingo kovinio rengimo nuostatų, kurios grindžiamos mokymo

¹ E. Kisinas, *Kario ugdymas. Vadovėlis kariniams instruktoriams ir vadams*, Vilnius, 2000, p. 110.

nuoseklumo ir kompleksiško principais, todėl reikėjo turėti nuolatinę vietą, tinkamą įvairių kariuomenės dalių lauko pratyboms organizuoti, – įkurti ginkluotųjų pajėgų poreikiams labiau pritaikytą poligoną.

Pažymėtina, kad aptariamuoju laikotarpiu Varėnos poligonas buvo vienintelė specialios paskirties vieta, naudojama Lietuvos kariuomenės pratyboms, kuriose galėjo dalyvauti daugiau negu vienos kariuomenės ir ginklų rūšies koviniai vienetai, rengti. Tokia situacija išliko iki 1931 m., kai buvo įsteigtas ir pradėtas naudoti naujas Gaižiūnų poligonas. Tai leido atsisakyti pirmojo ir seniausio Lietuvos teritorijoje Varėnos poligono, kurio likučių aptinkama ir šiandien.

Sąvoka *poligonas* galima apibrėžti specialiai įrengtą karinę teritoriją, kuri skirta įvairioms kariuomenės pratyboms organizuoti: kovos taktikos treniruotėms rengti, šaudyti, bomboms mėtyti, minuoti ir pan.²

Iki šiol čionykštėje istoriografijoje Lietuvos kariuomenės Varėnos poligono veikla mažai nagrinėta. Bene vienintelis istorikas, kiek plačiau aptaręs Varėnos poligono istorijos fragmentus, yra Vytautas Lesčius. Autorius straipsnyje *Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921–1940)*³, nagrinėdamas naujo Lietuvos kariuomenės poligono Jonavos rajone steigimo aplinkybes 1930–1931 m., aptaria Varėnos poligono trūkumus, kurie sudarė prielaidas ieškoti naujos pratybų vietos. Duomenų apie šio poligono panaudą Lietuvos kariuomenės pratyboms rengti galima rasti ir kituose Lietuvos istorikų darbuose, nagrinėjančiuose atskirų kariuomenės dalių istorinę raidą, susijusią su koviniu rengimu ir lauko pratybomis⁴. Tiesa, pastarieji duomenys teikia daugiau faktografinės informacijos, negu padeda atskleisti nuoseklų paties poligono, kaip kovinio rengimo infrastruktū-

² *Enciklopedinis karybos žodynas*, red. Z. Kulys, Vilnius, 2008, p. 443.

³ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės aprūpinimas (1921–1940), *Karo archyvas*, Vilnius, 2011, t. XXVI, p. 114–271.

⁴ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m., *Karo archyvas*, 2013, t. XXVIII, p. 289; G. Surgailis, Pirmasis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1920–1940 m., *Karo archyvas*, Vilnius, 2009, t. XXIV, p. 74; G. Surgailis, *Antrasis Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pėstininkų pulkas*, Vilnius, 2014, p. 193, 197; G. Surgailis, Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas pirmuoju veiklos laikotarpiu (1919–1926 m.), *Karo archyvas*, Vilnius, 2012, t. XXVII, p. 160; G. Surgailis, *Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*, Vilnius, 2013, p. 109.

ros, kūrimo ir eksploataavimo procesą. Kartografijos mokslo srityje taip pat atskleista tam tikrų Varėnos poligono žemėlapių tyrimų aspektų. Čia minėtina geodezininko Romualdo Girkaus ir Lietuvos kariuomenės Karinių oro pajėgų karininko Rimanto Šlinkšio publikacija⁵, kurioje pateikiamas 1925 m. Varėnos poligono žemėlapis, aptariamos jo sudarymo aplinkybės ir topografinės savybės. Kitame R. Girkaus ir Viktoro Lukoševičiaus straipsnyje⁶ pateiktas to paties žemėlapių fragmentas.

Kaip jau minėta, Varėnos poligono ištakos siekia XIX a. antrąją pusę, kai jį įsteigė carinės Rusijos imperijos kariuomenės vadovybė ir naudojo iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios. Ši poligono istorijos laikotarpį ir jo teritorijos situaciją Lietuvai atkūrus nepriklausomybę yra tyrusi istorikė, urbanistikos ir architektūros ekspertė Nijolė Steponaitytė⁷. Jai pavyko Rusijos valstybiniame karo istorijos archyve (Российский государственный военно-исторический архив) rasti vertingų šaltinių, susijusių su poligono statybos projektais. Tiesa, tame pačiame archyve vis dar yra daug Lietuvos istorikų netyrinėtų šaltinių, fonde nr. 9756 saugomi 1891–1914 m. Varėnos poligono veiklos dokumentai, kurie padėtų tiksliau atskleisti poligono funkcionavimo realijas ir leistų palyginti du skirtingus poligono panaudos etapus. Dėl objektyvių priežasčių straipsnio autorei nepavyko pasinaudoti šiais dokumentais, todėl carinės Rusijos imperijos kariuomenės naudoto Varėnos poligono istorijos tarpsnis aptariamas labai lakoniškai, remiantis prieinamais istoriografiniais duomenimis.

Kaip jau minėta, istoriografijoje dar neturime nuoseklių Lietuvos kariuomenės Varėnos poligono tyrimų, todėl pagrindinę straipsnio duomenų bazę sudaro archyviniai šaltiniai, saugomi Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA) fonduose. Daugiausia vertingų duomenų pavyko rasti Artilerijos inspekcijos fonde nr. 1373, kuriame saugomi dokumentai, susiję su Lietuvos kariuomenės poligono steigimo poreikio motyvacija, jam tinkamos teritorijos paieška, Varėnos poligono panaudos klausimais

⁵ R. Girkus, R. Šlinkšis, Tarpukario Lietuvos karinių poligonų topografiniai žemėlapiai, *Karo archyvas*, Vilnius, 2009, t. XXIV, p. 206–219.

⁶ R. Girkus, V. Lukoševičius, Neskelbti tarpukario Lietuvos topografiniai žemėlapiai, *Geodezija ir kartografija*, 2008, t. 34, p. 107.

⁷ N. Steponaitytė, K. Zaleckis, *Karo architektūra Lietuvos miestuose ir miesteliuose*, Kaunas, 2014, p. 227–232.

ir jo administravimu. Statybos ir sauskelių inspekcijos fonde nr. 1622 esantys dokumentai padėjo įvertinti Varėnos poligono žemių tarpžinybinio pasiskirstymo procesą. Archyvinių šaltinių informaciją papildė periodiniuose leidiniuose *Karys*, *Kardas*, *Trimitas*, *Lietuvos sparnai*, *Lietuvos aidas* ir *Šaltinis* aprašytos to meto realiųjų refleksijos, susijusios su Varėnos poligono funkcionavimo procesais. Naudingų duomenų apie kariuomenės vienetų dalyvavimą karinėse pratybose Varėnos poligone rasta ir oficialiuose Lietuvos kariuomenės dokumentų rinkiniuose *Įsakymai kariuomenei*, jie leido sudaryti pratybas rengusių kariuomenės dalių statistinę suvestinę. Apžvelgus šaltinius tenka konstatuoti, kad jų informacija fragmentiška ir paviršutiniška, nes išlikusiuose dokumentuose nėra pakankamai duomenų apie Varėnos poligono pritaikymą kovinio rengimo poreikiams ir jo eksploatavimo niuansus.

Šio straipsnio tikslas – aptarti Lietuvos kariuomenės Varėnos poligono raidą atsižvelgiant į teritorijos pasirinkimo aspektus, pritaikymą karinėms pratyboms rengti ir kariams gyventi, administracijos personalo sudėtį ir poligono veiklos valdymo procesus.

VARĖNOS POLIGONO KŪRIMAS

Poligono carinės Rusijos imperijos kariuomenei kūrimas

Varėnos mokomasis artilerijos poligonas (rus. Оранский учебные артиллерийский полигон) buvo pradėtas kurti XIX a. 8-ajame dešimtmetyje⁸. Jis priklausė Vilniaus karo apygardai ir buvo vienas iš dešimties tokio tipo carinės Rusijos imperijos kariuomenės poligonų, skirtų artilerijos dalims mokyti šaudyti ir taktikos, taip pat artilerijos ginkluotei bandyti⁹. Poligonas buvo kuriamas miškuose į šiaurę nuo Varėnos miestelio, tarp Glebo ežero, Varėnės upės ir Glūko ežero. Karinėms pratyboms

⁸ *Lietuvių enciklopedija*, red. P. Čepėnas, South Boston, 1965, t. 33, p. 121.

⁹ *Энциклопедия военных и морских наук*, под ред. Г. А. Леера, Санкт-Петербург, 1891, т. 5, с. 75–76.

rengti buvo skirtas plotas vakarinėje Varėnės upės pusėje, rytinėje pusėje buvo įrengta gyvenamoji karių stovykla (rus. лагерь). Varėnos poligono generalinis planas buvo sudarytas dar 1877 m. Jame buvo numatyta stovyklos vieta, o 1895 m. plane stovyklos teritorijoje suplanuotos statybos: kareivinių pastatai, cerkvė, karininkų klubo pastatas, gyvenamieji namai karininkams su pagalbiniais pastatais, areštinė, arklidės, sandėliai ir kiti ūkinės paskirties statiniai. Taip pat rytinėje Glūko ežero pakrantėje buvo numatyta vieta piroksilino (sprogstamoji medžiaga) sandėliams įrengti ir sprogstamųjų medžiagų bandymams atlikti¹⁰. Valant pratybų vietą buvo iškiršta daug miško, parengta teritorija užėmė apie 28 km² (7 x 4 km) plotą. Palaipsniui buvo kuriama poligono infrastruktūra, 1894 m. nuo Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelio linijos per Varėną nutiesta geležinkelio atšaka į Alytų ir Varėnos poligono teritorijoje įkurta Artilerijos geležinkelio stotis (jos peronas buvo pritaikytas pabūklams perkrauti ir arkliais išlaipinti)¹¹. XX a. pradžioje buvo pastatyta karių cerkvė, karininkų klubo pastatas, artilerijos ir sprogstamųjų medžiagų sandėliai¹².

Nors Varėnos poligone buvo pastatyta gana daug pastatų, visų į pratybas atvykusių kareivių nepavykdavo sutalpinti kareivinėse, todėl dalis jų pratybų laikotarpiu gyvendavo palapinėse. Varėnos poligono stovyklos XIX a. pabaigoje vaizdą yra aprašęs menininkas Mstislavas Dobužinskis, kuris, dar būdamas vaikas, apsisistodavo joje pas tėvą generolą majorą Valerijoną Dobužinskį:

„Palapinės stovėdavo už patrankų šaudmenų dėžių linijos, už jų per visą stovyklą ėjo beržų alėja „karininkų keliukas“, kurio abiejose pusėse stovėjo mediniai karininkų barakiukai. <...> Stovyklos užnugaryje buvo „tarnybos“ – arklidės, daržinės, siuvyklos, pakinktų dirbtuvės, virtuvės. Stovyklos gyvenimo centras buvo karininkų namai su sodu, pastatyti nuošaliai ant gražaus skardžio, kur dažnai buvo rengiami baliai.“¹³

¹⁰ N. Steponaitytė, K. Zaleckis, *Karo architektūra Lietuvos miestuose ir miesteliuose ...*, p. 227.

¹¹ *Lietuvių enciklopedija*, red. P. Čepėnas ..., p. 121; L. Cibulskienė, Varėnos žydėjimo laikotarpis XIX amžiaus Varėna spaudos puslapiuose, *Merkio kraštas*, 2013, Nr. 61, p. 5.

¹² N. Steponaitytė, K. Zaleckis, *Karo architektūra Lietuvos miestuose ir miesteliuose ...*, p. 227.

¹³ Opus citatum, M. Dobužinskis, Prisiminimai, *Proskyna*, 1991, Nr. 4, p. 196.

1 pav. Varėnos poligone pastatytas namas karininkams apgyvendinti
(Mokslo Lietuva, 2002, Nr. 12, p. 18)

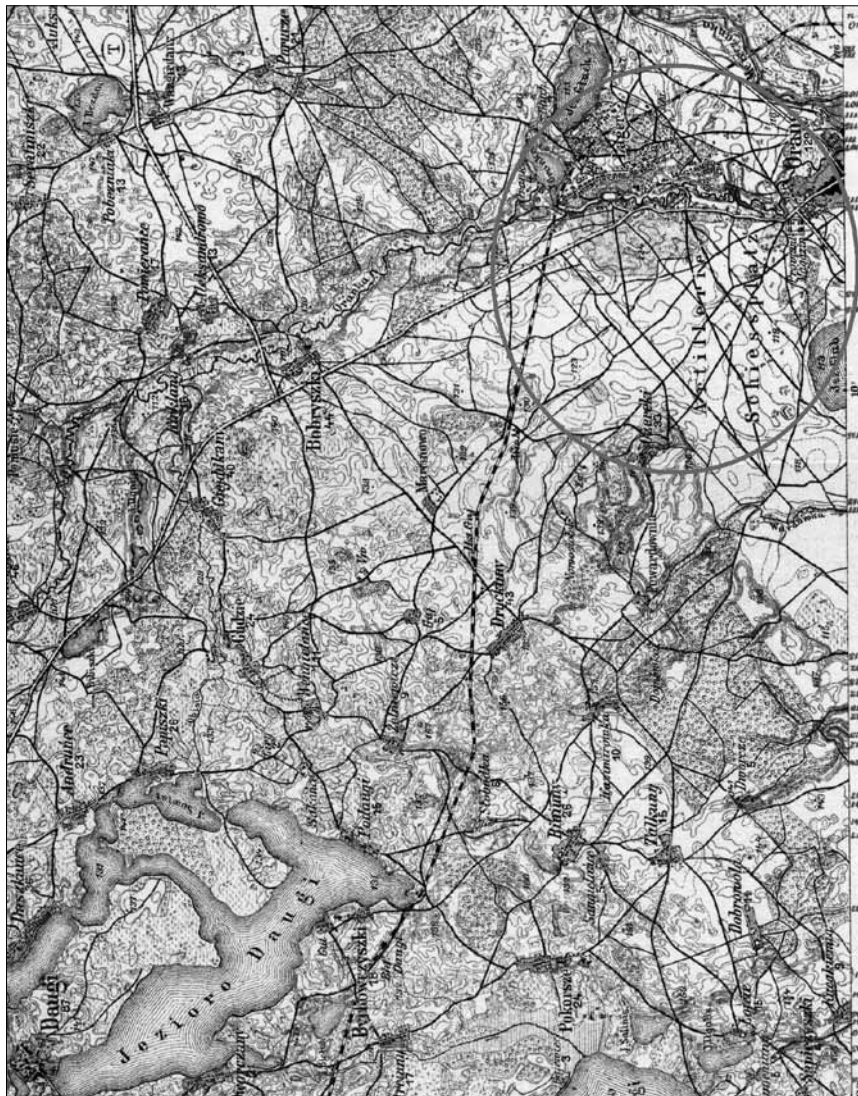
Panašus to laikotarpio Varėnos poligono vaizdas, taip pat ir prašmatnių karininkų pasilinksminimų įspūdis išliko ir kitų amžininkų atmintyje: „Kiekvieną pavasarį atvykdavo čia pulkai rusų kariuomenės mokytis poligone šaudyt, prasidėdavo plačiausias didmiesčio gyvenimas su puikiausiais orkestrais, koncertais, karininkų plačiu ištaigingu gyvenimu, plačia prekyba ir didmiesčio nešvarumais.“¹⁴

Taip Varėnos poligono stovyklos, kurioje gyvenimas buvo gana specifiskas, pastatų kompleksas tapo atskiru kariniu miesteliu. Jį Pirmojo pasaulinio karo metais naudojo Vokietijos kariuomenė, ji pastatė daugiau statinių, pavyzdžiui, didžiulių pastatų arkliams laikyti¹⁵.

Tokia Varėnos poligono infrastruktūra išliko per Pirmąjį pasaulinį karą. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, buvusio poligono teritorijoje vyko aršios lietuvių ir lenkų kovos, jų metu nukentėjo ir pastatai.

¹⁴ V. Uždaviny, Balsas iš anapus Merkio, *Šaltinis*, 1927, Nr. 45, p. 708.

¹⁵ N. Steponaitytė, K. Zaleckis, *Karo architektūra Lietuvos miestuose ir miesteliuose ...*, p. 229.

2 pav. Vokiško M 1: 100 000 žemėlapis Orany fragmentas. 1916 m.
(<http://www.mapywig.org/m/German_maps/series/100K_KdWR/300dpi/KdWR_P24_Orany_1915_300dpi.jpg> [žiūrėta: 2014 08 31]). Ovalu autorės pažymėta teritorija, priklausiusi valstybei.

Varėnos poligonas Lietuvai atgavus nepriklausomybę

Nepriklausomybės kovų metu Varėnos poligono stovyklos pastatai daugiausia nukentėjo kovojant su lenkais, nuo Lenkijos kariuomenės plėšikavimo. Lenkų kariuomenei apeidus buvusios stovyklos teritoriją, pastatų saugoti vietos valdžios iniciatyva buvo paskirti trys sargai-eiguliai. Vėliau Krašto apsaugos ministerija atsiuntė dar vieną sargą, mat pasitaisydavo nekilnojamojo turto plėšimo atvejų, o trims sargams su plėšikais kovoti buvo sunku¹⁶.

Poligono teritorijos ir išlikusių pastatų priklausomybės klausimas buvo iškeltas 1921 m. Birželio 16 d. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Bendrųjų reikalų departamentas pavedė Alytaus apskrities įgaliotiniui išsiaiškinti ir pranešti, kam priklauso buvusios rusų įrengto Varėnos poligono stovyklos pastatai ir kokių priemonių imamasi, kad nekilnojamas turtas būtų apsaugotas nuo vagysčių¹⁷. Praėjus kiek daugiau nei mėnesiui, Alytaus apskrities įgaliotinis informavo ministeriją, kad minėti pastatai yra neutraliojoje zonoje tarp Lietuvos ir Lenkijos pasienio, todėl nebuvė tvarkomi. Įgaliotinis pasiūlė šiuos pastatus ir teritoriją priskirti Krašto apsaugos ministerijai, nes jų remontas Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai brangiai kainuotų¹⁸. Rimčiau spręsti Varėnos poligono teritorijos priklausomybės klausimą imtasi tik 1922 m. pabaigoje. Vyriausybė spalio 13 d. nutarė sudaryti specialią tarpžinybinę komisiją ir jai pavesti spręsti Varėnos poligono statinių priklausomybės, paskirstymo tarp žinybų ir apsaugos klausimus¹⁹.

Spalio 16 d. Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Bendrųjų reikalų departamento direktoriaus kabinete įvyko pirmasis šios komisijos posėdis. Komisijai pirmininkavo Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Bendrųjų reikalų departamento direktorius Vladas Kriaučiūnas, dalyva-

¹⁶ 1922-10-16 Komisijos, skirtos Varėnos poligono stovyklos pastatų priklausomybės paskirstymo išsprendimui, protokolas, *LCVA*, f. 1622, ap. 4, b. 888, l. 4.

¹⁷ 1921-06-16 Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Bendrųjų reikalų departamento raštas Nr. 156 Alytaus apskrities įgaliotiniui, *ten pat*, l. 1.

¹⁸ 1921-07-21 Alytaus apskrities įgaliotinio raštas Nr. 2426 Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos Bendrųjų reikalų departamentui, *ten pat*, l. 2.

¹⁹ 1922-10-17 Lietuvos Respublikos Ministrų Kabineto reikalų vedėjo raštas Nr. 3289 Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai, *ten pat*, l. 3.

vo jos nariai: Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos technikas Juozas Novodvorskis, Krašto apsaugos ministerijos Butų skyriaus viršininkas Antanas Breimeris, Susisiekimo ministerijos atstovas Juozas Jankevičius ir Valstybės kontrolės atstovas Pereckis²⁰. Komisija svarstė Varėnos poligono pastatų likimą ir jo likvidavimo galimybes. Pirmiausia spręsta, kaip tinkamai apsaugoti nekilnojamąjį turtą nuo vagysčių, kadangi, kaip jau minėta, teritoriją saugantys sargai ne visada galėjo įvykdyti savo užduotis. Šiuo klausimu nutarta įpareigoti Krašto apsaugos ministeriją atsiųsti ginkluotą sargybą. Komisija pažymėjo, kad ilgą laiką neprižiūrimi stovyklos pastatai yra itin prastos būklės, todėl tikslinga galvoti ir apie jų likvidavimą. Vienbalsiai komisijos nariai nutarė paskirstyti turtą žinyboms: iš pradžių pasiūlyti Krašto apsaugos ministerijai pirmumo teise pasirinkti reikalingus pastatus, po to – kitoms įstaigoms, o likusį turtą perduoti Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijai, kuri jį turėtų perduoti viešojo pardavimo būdu. Šiuo tikslu buvo nutarta sudaryti atskirą tarpžinybinę komisiją²¹.

Tokia komisija buvo įsteigta dar tais pačiais metais. Jos vadovu buvo paskirtas Susisiekimo ministerijos atstovas inžinierius A. Murza, o nariais Krašto apsaugos ministerijos atstovas A. Breimeris, Švietimo ministerijos Pradžios mokslo departamento direktorius Juozas Vokietaitis, Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos atstovas J. Novodvorskis, Teisingumo ministerijos Kalėjimų departamento atstovas Romualdas Muraško, Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių reikalų departamento inžinierius Petras Kubilius, Susisiekimo ministerijos Plentų valdybos technikas A. Ramanauskas ir Valstybės kontrolės atstovas Pereckis. Komisijos nariai lankėsi Varėnos poligono stovykloje ir pastebėjo, kad pastatai išdėstyti trijuose sklypuose, esančiuose skirtingose vietose. Viename sklype prie buvusių Rusijos kariuomenės intendantūros sandėlių buvo įvairios paskirties statinių ir jų liekanų. Kitame sklype, pačiame Varėnos miestelyje, stovėjo mūrinis dviejų aukštų gyvenamasis namas, mūrinis buvusios skalbyklos pastatas ir mūrinis sandėlis, taip pat riogsojo dviejų sugriautų statinių liekanos. Trečiame sklype, 2 km į šiaurę nuo Varėnos miestelio, buvo daugiausia (apie 200) įvairios paskirties statinių ir jų griuvėsių.

²⁰ Pereckio vardas straipsnio autorei nėra žinomas.

²¹ 1922-10-16 Komisijos, skirtos Varėnos poligono stovyklos pastatų priklausomybės paskirstymo išsprendimui, protokolas, LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 888, l. 4.

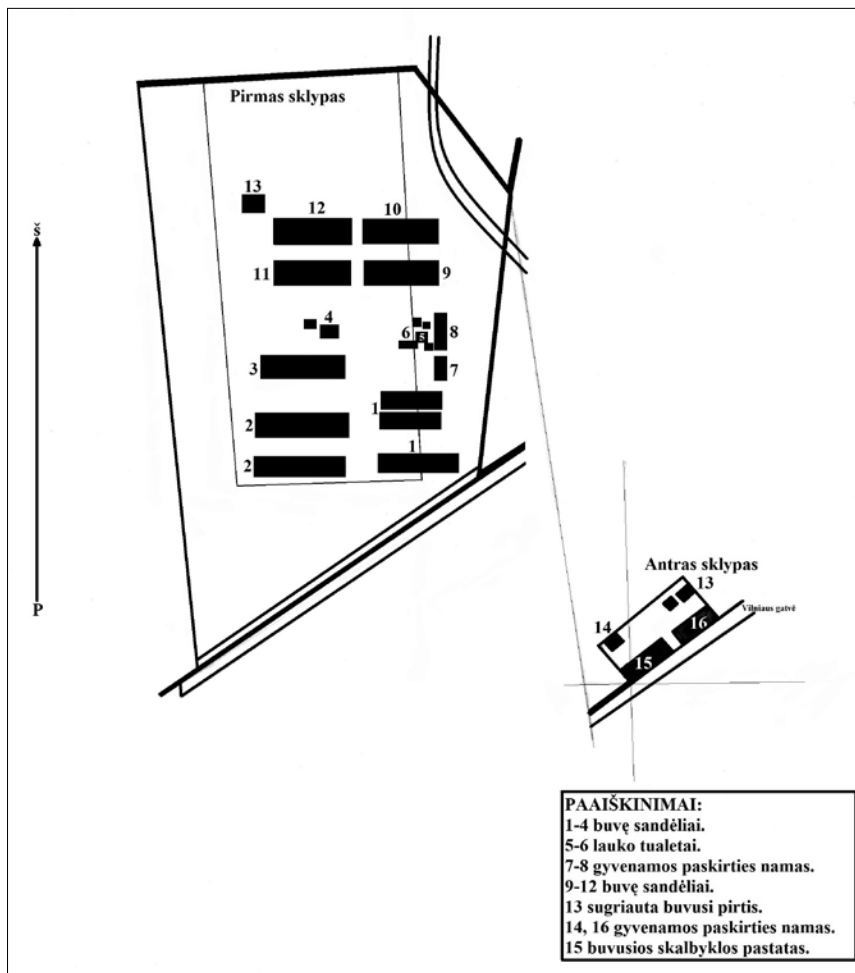
Krašto apsaugos ministerijai buvo perduoti statiniai, esantys pirmajame ir trečiajame sklypuose. Pirmajame sklype stovėjo devyni perduoti skirti pastatai (1, 2, 3, 4, 9, 10, 11, 12 ir 13), t. y. įvairių matmenų sandėliai ir viena sugriauta pirtis (žr. 3 pav.). Antrojo sklypo pastatai buvo skirti Švietimo ministerijos reikmėms. O iš trečiojo sklypo Krašto apsaugos ministerijai buvo numatyta perduoti apie 160 įvairios paskirties pastatų ir jų griuvėsių: 54 gyvenamojo tipo namus, 25 buvusias medines arklides, 22 buvusias medines kareivines, 4 buvusias maisto gamavimo patalpas, 5 pastatų griuvėsius arba jų pamatus, 45 kitos paskirties pastatus²².

1923 m. kovo 2 d. Vyriausybė patvirtino šios tarpžinybinės komisijos atliktą pastatų paskirstymo tarp ministerijų tvarką, išskyrus priklausomybę 4 pastatų (buvusios arklidės ir 3 gyvenamojo tipo namų), kurie Vyriausybės nuožiūra buvo paskirti Švietimo ministerijai²³.

Tiesa, Krašto apsaugos ministerijai paskirti poligono pastatai nebuvo naudojami. Galima numanyti, kad valstybei priklausiusių griūvančių statinių, praeityje tenkinusių kariuomenės poreikius, skyrimas Krašto apsaugos ministerijai prižiūrėti buvo natūraliai susiklostęs procesas. Tačiau panorusiai juos praktiškai naudoti pačiai Krašto apsaugos ministerijai būtų reikėję rasti šių pastatų remontui lėšų, o to daryti tuo metu nebuvo motyvuoto pagrindo.

²² 1922-12-03 Komisijos, skirtos atlikti Varėnos poligono stovyklos pastatų paskirstymą ministerijoms, protokolai, *ten pat*, l. 27–30v.

²³ 1923-03-07 Lietuvos Respublikos Ministrų Kabineto reikalų vedėjo raštas Nr. 626 dėl Varėnos poligono pastatų paskirstymo, *ten pat*, l. 31.

3 pav. Varėnos poligono pirmojo ir antrojo sklypų pastatų išsidėstymo schema. 1922 m.
 (Schema nubraižyta remiantis: Varėnos poligono kareivių situacijos planas, LCVA, f. 1622, ap. 4, b. 888, l. 26)

LIETUVOS KARIUOMENĖS POLIGONO PAIEŠKOS IR STEIGIMO PLANAI

Pasibaigus Nepriklausomybės kovoms, Lietuvos kariuomenė buvo reorganizuojama pritaikant ją taikos meto sąlygoms. Baigus aktyvius kovos veiksmus buvo galima daugiau dėmesio skirti karių mokymo ir praktinio kovinio rengimo, kuriam buvo būtina tinkama teritorija, reikalams. Didžiojo masto kariuomenės dalių šaudymo ir taktikos pratybos buvo rengiamos įvairiose Kauno, Alytaus arba Panevėžio rajonų vietose, o keletas ir buvusio Varėnos poligono teritorijoje²⁴. Tai kėlė didelių nepatogumų ne tik kariuomenei, bet ir vietos gyventojams, kurių privačioje žemėje buvo atliekami pratimai.

1924 m. Artilerijos valdybos viršininkas plk. Petras Bytautas iškėlė specialaus artilerijos poligono steigimo klausimą ir motyvavo jo poreikį. Šis karininkas, pabrėždamas, kad toks poligonas itin reikalingas artilerijos vienetams tobulintis, kartu numatė, kad ir kitos kariuomenės rūšys (pėstininkų, kavalerijos, karo technikos dalys, aviacija) galės dalyvauti čia rengiamose kolektyvinėse pratybose ir išmokti koordinuotai veikti. Pasak jo, vasarą sutelkti karines dalis poligone būtų naudinga ir karininkams – jie galėtų susipažinti su kolegomis, pasidalyti patirtimi²⁵.

Įvertinus susiklosčiusią padėtį, Lietuvos kariuomenės vado įsakymu 1924 m. pradėta ieškoti tinkamos vietos poligonui įkurti. 4-ojo artilerijos pulko vadas plk. lt. Oskaras Urbonas buvo įpareigotas rasti tokią teritoriją Alytaus apylinkėse, jis savo ruožtu pasiūlė įsteigti poligoną netoli Kolesninkų gyvenvietės Alytaus rajone, tačiau po kiek laiko atsisakė šios idėjos, motyvuodamas tuo, kad numatytoji teritorija pernelyg siaura artilerijos šaudymo pratyboms rengti, be to, daug žemės plotų yra apšėti javais arba dirbami²⁶. Kitą poligono vietos pasiūlymą parengė artilerijos virši-

²⁴ V. Jokubauskas, *Mažųjų kariuomenių galia ir paramilitarizmas. Tarpukario Lietuvos atvejais*, Klaipėda, 2014, p. 331–333; A. Macelis, *Atsiminimai*, reng. G. Rudis, Vilnius, 2014, p. 136.

²⁵ 1924 m. Poligono viršininko plk. lt. P. Bytauto sumanymai apie artilerijos poligoną, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 74, l. 91.

²⁶ 1924-03-21 4-ojo artilerijos pulko vado plk. lt. O. Urbono pareiškimas artilerijos viršininkui, *ten pat*, b. 80, l. 5; 1924-05-10 4-ojo artilerijos pulko vado plk. lt. O. Urbono

ninkas plk. ltn. Pranas Uogintas, kuriam buvo pavesta išsiaiškinti, ar tam tiktų teritorija Jonavos apylinkėse. Artilerijos viršininkas šiuo klausimu parengė gana išsamų aiškinamąjį raštą, kuriame įvardijo poligonui steigti nepalankius veiksnius, tokius kaip lygus žemės paviršius, didelis atstumas nuo miesto centro. Ypač buvo kritikuojami parinkto ploto paviršiaus ypatumai: lygi vietovė netiko artilerijos sviedinių kritimo stebėjimo postams įrengti, pelkės, drėgnos vietos ir miškai būtų trukdę artilerijos vienietams, atliekantiems taktines užduotis, judėti. Šalinant šiuos trūkumus būtų sugaišta daug laiko, tad artimiausiu metu vietovėje rengti pratybų nebūtų galima. Todėl plk. ltn. P. Uogintas pasiūlė poligoną įrengti prie Kauno miesto, tarp Neries ir Nevėžio upių, IX forto teritorijoje. Šis pasiūlymas buvo motyvuojamas tuo, kad vietovės paviršius tinkamas artilerijos pratyboms rengti dėl nelygaus reljefo, gruntas sausas, o kirštinas miškas užima palyginti nedidelį plotą, be to, čia išplėtoti kelių infrastruktūra, o pati teritorija yra arti miesto centro. Remdamasis išdėstytomis nuostatomis, artilerijos viršininkas paprašė imtis veiksmų, kad artilerijos poligonas būtų įkurtas būtent prie Kauno miesto²⁷.

Karinė vadovybė nepatvirtino šių poligono steigimo planų. Ieškant išeities 1925 m. vadovybės žvilgsnis nukrypo į XIX a. rusų įrengto Varėnos poligono teritoriją. Plk. ltn. P. Uogintui buvo pavesta išsiaiškinti, ar ši teritorija tinka artilerijos pratyboms organizuoti. Išanalizavus Varėnos poligono faktinę padėtį konstatuota, kad Rusijos kariuomenės naudotas plotas buvo didesnis nei priklausanti valstybei teritorija, o vietos gyventojai gaudavo nuomos mokesčių už privačių žemių panaudą. 1925 m. poligono žemės priklausomybės situacija buvo gana paini, kadangi vietos gyventojai, nuo seno naudojantys šią žemę, neturėjo jos planų ir nuosavybės dokumentų. Taigi, norint pradėti naudoti poligoną kariuomenės reikmėms, turėjo būti parinktas pats mažiausias plotas. Be to, reikėjo iškeldinti visą Ežerėkų kaimą, kuris įėjo į poligono teritoriją. Šiuo atveju poligono teritorijos reljefo ypatumai buvo vertinami kaip teigiami veiksniai. Didžiausias šios teritorijos trūkumas buvo poligono dislokacijos vieta, esanti itin arti Lietuvos–Lenkijos demarkacijos linijos, o tai ribojo artilerijos šaudymo kryptį pasirinkimo

pareiškimas artilerijos viršininkui, *ten pat*, b. 74, l. 36.

²⁷ 1924 m. balandžio mėn. Artilerijos viršininko plk. ltn. P. Uoginto raštas Vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 24–25.

galimybės arba galėjo išprovokuoti šalių konfliktą²⁸. Neturint alternatyvių pasirinkimų ir galimybių pašalinti pastebėtus trūkumus, 1925 m. vasarą Varėnos poligone buvo surengtos pirmosios artilerijos pratybos. Tiesa, numatyta ateityje gerinti sąlygas arba ieškoti kitos pratyboms tinkamos vietos, nes situacija buvo komplikauta ir dėl vietos gyventojų žemės, kuri įėjo į poligono teritoriją, todėl kariai dėl pratybų specifikos šiam turtui padarydavo daugiau ar mažiau žalos: išmindydavo javų, bulvių laukus, pievas, kasdavo duobes apkasams, nulaužydavo medžių šakas palapinėms rėsti arba maskuotei ir pan.²⁹ Kiekvienais metais po pratybų buvo sudaroma speciali komisija gyventojų pareiškimams dėl padarytos žalos atlyginimo nagrinėti ir žalai, už kurią gyventojams turėjo būti sumokėta, įkainoti.

Siekdamas, kad poligone rengiamos pratybos būtų efektyvesnės, 1926 m. sausio 27 d. krašto apsaugos ministras kreipėsi į žemės ūkio ministrą su prašymu ieškoti galimybių praplėsti Varėnos poligono teritoriją iki 6000 ha. Šiuo tikslu buvo prašoma iškeldinti Ežerėkų kaimą, Pavardaunio ir Martinavos dvarus ir Naujasodžio vienkiemį, o jų savininkams pasiūlyti kitas gyvenamąsias vietas³⁰. Tų pačių metų gegužės 5 d. buvo gautas Žemės ūkio ministerijos atsakymas, kad prašymo patenkinti šiuo metu neįmanoma. Motyvuota tuo, kad reikėtų nusavinti daugiau nei 2450 ha privačios gyventojų žemės, perleisti apie 1500 ha valstybinio miško. Žemės nusavinimo procesas būtų sudėtingas, nes dauguma naujakurių, gavusių žemės po reformos, jau yra įsikūrę ir pasistatę sodybas, o kiti gyventojai, kurių nepalietė žemės reforma, nesutinka apleisti gyvenamųjų plotų. Pastaruosius iškeldinti būtų įmanoma tik parengus specialų žemės nusavinimo įstatymą, tačiau jam įgyvendinti tektų skirti apie 350 000 Lt.

Žemės ūkio ministerija pasiūlė peržiūrėti poligono praplėtimo planus motyvuodama tuo, kad „*Lietuvai, kaipo nedidelei valstybei, laikyti tyrais 6000 ha žemės plotą yra per sunki našta ir kad priverstinas nusavinimas žemių privačių savininkų reikalauja didelių išlaidų, kurios sunkiai atsiliepi-*

²⁸ 1925-03-23 Artilerijos viršininko plk. ltn. P. Uoginto pareiškimas Vyriausiojo štabo viršininkui, *ten pat*, b. 95, l. 150–151.

²⁹ 1929-07-04 Komisijos, nustatančios kariuomenės padarytos žalos Varėnos poligone atlyginimą, aktas, *ten pat*, b. 167, l. 260.

³⁰ 1926-01-27 Krašto apsaugos ministro L. Bistro raštas žemės ūkio ministrui Nr. 709, *ten pat*, b. 80, l. 10.

*tų į valstybės biudžetą*³¹. Iš šio rašto matyti, kad Žemės ūkio ministerija nebuvo suinteresuota ieškoti galimybių poligoną tobulinti, taip pat nelaikė žemės naudojimo karinėms pratyboms rengti tikslingu. Neišsprendus Varėnos poligono praplėtimo klausimo, 1927 m. pradžioje Vyriausiojo štabo viršininko nurodymu buvo sudaryta speciali komisija, kuri turėjo išspręsti tinkamo artilerijai poligono steigimo klausimus. Komisijai pirmininkavo minėtasis plk. ltn. P. Uogintas, jos nariai buvo plk. P. Bytautas, plk. Vaclovas Janavičius (Jonavičius), plk. ltn. Vaclovas Griganavičius, mjr. Petras Dočkus. Tų pačių metų sausio 15 d. posėdyje komisija nusprendė, kad Lietuvos kariuomenės mokymams būtina turėti tinkamai įrengtą poligoną, kuris priklausytų tik vienai žinybai, t. y. Krašto apsaugos ministerijai. Taip pat komisija nurodė optimalius artilerijos poligono kriterijus: plotas – ne mažesnis kaip 60 km² (ilgis – 10 km, plotis – 6 km), kad artilerija galėtų šaudyti bent keturiomis skirtingomis kryptimis, reljefas – įvairus, kalvotas, miškin-gas, o gruntas – sausas, tik turėtų būti vandens telkinys (upė arba ežeras).

Komisija konstatavo, kad Varėnos poligonas netinkamas kariuomenei mokyti, ir nurodė pagrindinius trūkumus: mažas plotas, šaudymo nuotolis vos 3,5 km ir galimos tik dvi artilerijos šaudymo kryptys, lygus vietovės reljefas, didelė dalis teritorijos apsėjama javais, tiekimo ir aprūpinimo sandėliai yra už 30 km (Alytaus mieste). Nors nurodytus trūkumus būtų galima ištaisyti, komisijos verdiktas buvo neigiamas – Varėnos poligonas netinkamas dėl geografinės padėties, nes yra arti Lietuvos–Lenkijos demarkacijos linijos. Šis sprendimas motyvuotas tuo, kad artilerijos sviedinių rikošetai galėtų išlėkti už demarkacijos linijos ir pasiekti lenkų užimtą teritoriją, kas išprovokuotų konfliktines situacijas, kita vertus, lenkams būtų sudarytos sąlygos šnipinėti, o Lietuvos karo aviacijos panaudojimo galimybės liktų ribotos – atliekantys manevrus lėktuvai įskristų į Lenkijos pusę. Komisija numatė sudaryti tarpžinybinę komisiją, kurios užduotis būtų rasti kitą poligonui tinkamą vietą³².

Nors komisija išdėstė savo pasiūlymus dėl poligono įrengimo, jokių realių darbų šiuo reikalu nebuvo atlikta, o kariuomenės dalys buvo priverstos

³¹ 1926-05-05 Žemės ūkio ministro M. Krupavičiaus raštas Nr. 9913 krašto apsaugos ministrui, *ten pat*, l. 11.

³² 1927-01-15 Komisijos, sudarytos dėl poligono steigimo, aktas Nr. 20, *ten pat*, b. 150, l. 8–9.

ir toliau pratybas rengti nepatogioje joms Varėnos poligono vietovėje, kuri netenkinio visų artilerijos kovinio rengimo poreikių. Komisija nesiėmė realios iniciatyvos, kad užsibrėžti reikalavimai būtų įgyvendinti, tad poligono teritorijos klausimas buvo iškeltas tik po metų. Tiesa, 1927 m. gegužės mėn. Vyriausiasis štabas, vadovaujant viršininkui plk. Teodorui Daukantui, svarstė teritorijos paieškos reikalus ir nurodymus išsiuntė pėstininkų inspektoriui. 1928 m. vasario 28 d. artilerijos viršininkas plk. P. Uogintas kreipėsi į Lietuvos kariuomenės vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus viršininką, prašydamas pateikti raštą su tais nurodymais ir informuoti apie poligono teritorijos paieškų situaciją, nes minėtas dokumentas „pasimėtė“³³. Tą pačią dieną plk. P. Uogintas kreipėsi ir į buvusį komisijos narį plk. P. Bytautą, kuris tuo metu jau ėjo Aukštųjų karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursų viršininko pareigas. Artilerijos viršininkas dar kartą priminė, kad poligoną būtinai reikia įsteigti, taip pat jo reikšmę artilerijos ir pėstininkų dalių mokymams ir paprašė padėti surasti minėtą dokumentą³⁴. Šio dokumento paieškos nedavė konkrečių rezultatų, o ir kitos poligonui tinkamos vietovės paieškos buvo bevaisės, todėl karinės vadovybės dėmesys vėl nukrypo į Varėnos poligono tobulinimo perspektyvas.

Tų pačių metų lapkričio mėn. Vyriausiojo štabo viršininko gen. št. plk. Povilo Plechavičiaus pavedimu plk. P. Uogintas vėl ėmė ieškoti Varėnos poligono teritorijos praplėtimo galimybių. Siekdamas išsiaiškinti valstybei priklausančios poligono teritorijos dydį, jis kreipėsi į Žemės ūkio ministeriją, kuriai buvo pavesta nurodyti Žemės tvarkymo departamentui teritorijos ribas, kad būtų galima ten nusiųsti matininką ir apskaičiuoti plotą. Artilerijos viršininkas, prisimindamas plk. P. Bytauto veiklą šiuo klausimu, paprašė informuoti apie Varėnos poligono žemės priklausomybės situaciją³⁵. Savo ruožtu plk. P. Bytautas referavo, jog jis, lankydamasis Varėnos apylinkėse ir bendraudamas su gyventojais, kurie slėpė duomenis arba nežinojo tikslų buvusio Varėnos poligono plotų, nustatė, kad valsty-

³³ 1928-02-28 Artilerijos viršininko plk. P. Uoginto raštas Nr. 10190 Vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus viršininkui, *ten pat*, l. 4a.–4a.v.

³⁴ 1928-02-28 Artilerijos viršininko plk. P. Uoginto raštas Nr. 10110 Aukštųjų karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursų viršininkui, *ten pat*, l. 4–4v.

³⁵ 1928-11-14 Artilerijos viršininko plk. P. Uoginto raštas Nr. 62559 Aukštųjų karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursų viršininkui, *ten pat*, b. 80, l. 14.

bei priklausė plotas, vokiškame M 1: 100 000 mastelio žemėlapyje pažymėtas pavadinimu „Artillerie Schissplatz“ (žr. 2 pav.)³⁶. Varėnos poligono teritorijos praplėtimo ir tinkamo sutvarkymo klausimai buvo vis atidėliojami, delsiama priimti galutinį sprendimą dėl poligono įrengimo. 1929 m. buvo sudaryta nauja komisija šiems klausimams apsvarstyti ir sprendimui priimti. Tų pačių metų kovo 14 d. įvyko komisijos posėdis. Jam pirmininkavo tas pats plk. P. Uogintas, dalyvavo komisijos nariai gen. št. plk. Boleslovas Jakutis, plk. Jonas Koreva, plk. P. Bytautas ir plk. ltn. Motiejus Pečiulionis. Komisijos sprendimas dėl Varėnos poligono teritorijos praplėtimo ir galutinio sutvarkymo buvo dar kartą atidėtas, ieškota galimybių rasti tinkamesnę vietą naujam poligonui įrengti, konstatuojant tuos pačius anksčiau minėtus Varėnos poligono trūkumus³⁷.

Praėjus trimis mėnesiams vėl grįžta prie svarstymų dėl Varėnos poligono teritorijos panaudojimo. Liepos 5 d. darbą pradėjo naujai sudarytos tarpžinybinės komisijos, kuriai pirmininkavo plk. J. Koreva, nariai plk. P. Uogintas, plk. P. Bytautas, plk. Kazys Alyta, gen. št. mjr. Vaclovas Žadeika ir Žemės ūkio ministerijos atstovas, Varėnos miškų urėdas Jonas Skritulskis. Pagrindinis komisijos tikslas buvo nustatyti optimalias Varėnos poligono ribas, kurios tenkintų efektyvių pratybų sąlygas ir karių apgyvendinimo poreikius. Komisija apskaičiavo optimalų poligono plotą. Jis turėjo būti ne mažesnis kaip 60 km². Šį sklypą siūlyta praplėsti prie valstybinės 15 km² žemės ploto šalia Glėbo ežero prijungiant į šiaurę nuo jo esančią privačią teritoriją³⁸. Plk. P. Uogintas, toliau vykdydamas komisijos uždavinius, tų pačių metų pabaigoje kreipėsi į kariuomenės tiekimų viršininką su prašymu imtis numatytos poligonui privačios žemės nusavinimo darbų³⁹. Šie darbai nebuvo pradėti ir planai liko neįgyvendinti, nes 1930 m. buvo priimtas galutinis sprendimas atsisakyti Varėnos poligono ir jau pradėtas kurti naujas Gaižiūnų poligonas Jonavos rajone, o Krašto ap-

³⁶ 1928 m. lapkričio mėn. Aukštųjų karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursų viršininko plk. P. Bytauto raštas artilerijos viršininkui, *ten pat*, l. 15.

³⁷ 1929-03-14 Komisijos, skirtos išspręsti Varėnos poligono teritorijos įrengimo klausimą, protokolas, *ten pat*, l. 22.

³⁸ 1929-06-05 Komisijos, skirtos nustatyti Varėnos poligonui reikalingą teritoriją, protokolas Nr. 62458, *ten pat*, l. 25–25v.

³⁹ 1929-12-07 Artilerijos viršininko plk. P. Uoginto raštas kariuomenės tiekimų viršininkui, *ten pat*, l. 34.

saugos ministerijai priklausiusi poligono žemė 1931 m., visoms pratyboms pasibaigus, buvo palikta prižiūrėti Miškų departamentui⁴⁰. Tiesa, 1940 m. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, valstybinė Varėnos poligono teritorija buvo vėl naudojama, tik jau okupacinės kariuomenės reikmėms – poligono teritorijoje buvo dislokuota Raudonosios armijos 29-ojo teritorinio šaulių korpuso 184-oji divizija⁴¹.

VARĖNOS POLIGONO TERITORIJOS PRITAIKYMAS PRAKTIŪIAM LIETUVOS KARIUOMENĖS MOKYMU

Karių apgyvendinimas

Kaip jau minėta, dar tebesprendžiant kariuomenės pratybų teritorijos paieškų ir Varėnos poligono priklausomybės klausimus, praktiniams artilerijos dalių mokymams organizuoti laikinai buvo skirta minimali buvusio rusų Varėnos poligono teritorija, tačiau ją dar reikėjo pritaikyti pratyboms ir kartu pasirūpinti karių gyvenimo sąlygomis. 1925 m. balandžio mėnesį vėl buvo sudaryta speciali komisija. Jos pirmininku tapo poligono viršininkas plk. ltn. P. Bytautas, nariais – 4-ojo artilerijos pulko vadas plk. ltn. O. Urbonas, Ūkio ir finansų valdybos viršininkas mjr. Petras Pundzevičius ir III karo apygardos statybininkas Čepkevičius⁴². Komisijos nariai specialiai vyko apžiūrėti poligono teritorijos ir įvertinti ten esančių pastatų būklės. Komisija išrinko 17 tinkamų pastatų, kuriuos neatidėliojant reikėjo suremontuoti: 4 pastatus karininkams ir 1 pastatą poligono viršininkui apgyvendinti (gyvenamojo tipo namus), 2 medines kareivines kareiviams apgyvendinti, 5 arklides, 1 buvusių arklidžių pastatą, numaty-

⁴⁰ 1935-09-21 Karo butų valdybos viršininko plk. J. Barzdos-Bradausko raštas Kariuomenės štabo viršininkui dėl Varėnos poligono žemės priežiūros, *ten pat*, f. 929, ap. 9, b. 103, l. 40.

⁴¹ A. Bubnys, Lietuvių policijos 15-asis batalionas (1941–1944 m.), *Genocidas ir rezistencija*, 2007, t. 1, l. 70.

⁴² Čepkevičiaus vardas straipsnio autorei nėra žinomas.

tą veterinarijos punktui, 1 gyvenamojo tipo pastatą sargybos komandai, 1 pastatą patrulio postui įrengti ir buvusius Rusijos karininkų klubo rūmus, numatytus Lietuvos kariuomenės karininkų klubui pritaikyti⁴³. Pastarieji karininkų klubui įkurti numatyti rūmai, 1922 m. pabaigoje skirstant poligono pastatus ministerijoms, nebuvo skirti nė vienai žinybai kaip turintys išliekamąją architektūrinę vertę, nes jiems reikėjo brangaus remonto. Buvo numatyta rūmus perleisti tai žinybai, kuri sutiks juos remontuoti⁴⁴. Šį klausimą ėmėsi spręsti Vidaus reikalų ministerija. 1923 m. spalio 23 d. ji kreipėsi į ministrą pirmininką, prašydama skirti lėšų šių rūmų pavogto stogo remontui⁴⁵. Prašymas buvo patenkintas, Vyriausybė skyrė remontui pinigų ir kitų metų sausio pabaigoje jis buvo atliktas⁴⁶. Šio pastato kariuomenės reikmėms perimti nepavyko. Galima numanyti, kad to priežastys buvo labai paprastos. Lietuvos kariuomenė Varėnos poligoną ketino naudoti laikinai, vylėsi rasti geresnę vietą pratyboms rengti, o išliekamosios vertės pastato eksploatacija ir vidaus remontas Krašto apsaugos ministerijai būtų daug kainavę. Rūpintis rūmų išsaugojimu pirma ėmėsi Vidaus reikalų ministerija, todėl ji ir buvo potenciali pretendentė į pastato panaudą. Ko gero, šios priežastys ir galėjo lemti, kad buvusiuose Rusijos karininkų klubo rūmuose 1927 m. buvo įkurta Lietuvos valstybinė džiovos sanatorija, pavaldi Vidaus reikalų ministerijos Sveikatos departamentui⁴⁷. Ne tik šiam, bet ir kitiems pastatams remontuoti lėšų skirta nebuvo, todėl kariai buvo priversti administraciniam darbui dirbti pratybų laikotarpiu pasirinkti kitas vietas.

Pažymėtina, kad gana keistas atrodo karinės vadovybės nenoras valstybei priklausančius griūvančius pastatus bandyti pritaikyti karių reikmėms.

⁴³ 1925-05-09 Komisijos, skirtos įvertinti Varėnos poligono pastatų pritaikymo galimybes, aktas Nr. 958, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 74, l. 91b, 95, l. 154.

⁴⁴ 1922-12-03 Komisijos, skirtos atlikti Varėnos poligono stovyklos pastatų paskirstymą ministerijoms, protokolai, *ten pat*, f. 1622, ap. 4, b. 888, l. 30–30v.

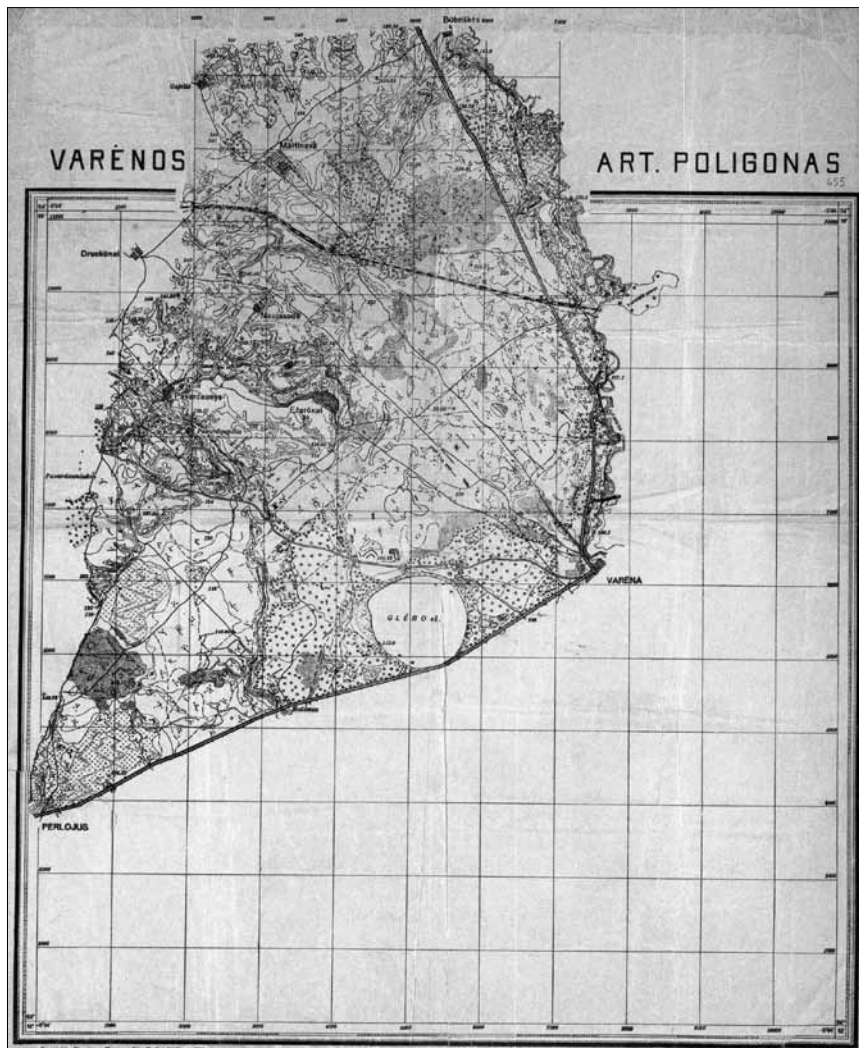
⁴⁵ 1923-10-23 Vidaus reikalų ministro K. Žalkausko raštas ministrui pirmininkui, *ten pat*, l. 42.

⁴⁶ 1923-11-12 Lietuvos Respublikos Ministrų Kabineto reikalų vedėjo raštas Vidaus reikalų ministerijai, *ten pat*, l. 43; 1924-01-25 Vidaus reikalų ministerijos Alytaus apskrities atstatymo komisijos raštas Vidaus reikalų ministerijos Technikos inspekcijai, *ten pat*, l. 82.

⁴⁷ G. Jaronienė, Lietuvos pirmajai valstybinei džiovos sanatorijai Varėnoje 75-eri, *Mokslo Lietuva*, 2002, Nr. 12, p. 18.

Galima daryti prielaidą, kad iniciatyvos dėl pastatų funkcinio pritaikymo trūko, nes nebuvo galutinai pasirinkta kovinio rengimo vieta arba nenorėta tam pritaikyti esamos vietos. Kita vertus, Lietuvos kariuomenės pasirinkta pratyboms rengti valstybinė teritorija buvo labai panašaus dydžio, kaip ir naudota carinės Rusijos kariuomenės, išskyrus nuolatinių stovyklų teritoriją ir joje buvusius statinius, t. y. infrastruktūrą.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ (1918–1940 M.)

4 pav. Varėnos poligono M 1: 25 000 topografinis žemėlapis. 1925 m.
(Lietuva žemėlapiuose, sud. A. Bieliūnienė, B. Kulnytė, R. Subatnikienė, Vilnius, 2002, p. 220)

1925 m. Varėnos poligone pradėjus organizuoti karines pratybas, poligono vadovybė ir štabas įsikūrė Pakoršės (dabar – Pakaršys) kaime, o pratybose dalyvaujantys kariai su inventoriumi – Pakoršės, Talkūnų (dabar – Tolkūnai) ir Biniūnų kaimuose. Kareiviai buvo apgyvendinti šių kaimų gyventojų ūkiniuose pastatuose – daržinėse ir kluonuose, o karininkai – jų gyvenamosiose patalpose arba geresnės būklės daržinėse. Arkliai buvo laikomi tokios pat paskirties pastatuose kaip ir kareiviai, iki gyventojai nuimdavo derlių (šieną ir javus) ir suveždavo po stogu. Tada arklius jau tekdavo laikyti lauke. Tiesa, gyventojams, šio turto savininkams, nuomos mokėstis nebuvo mokamas, o patalpomis naudotasi geranoriškai susitarus.

Kariuomenės dalys maistu ir pašaru buvo aprūpinamos iš intendantūros sandėlių, kurie buvo Alytuje, 4-ojo artilerijos pulko kareivinių teritorijoje⁴⁸. 1927 m. poligono vadovybė ir štabas persikėlė į Bobriškių kaimą ir įsikūrė gyventojams priklausančiuose kluonuose, o pratybose dalyvaujantys kariai buvo apgyvendinti palapinėse Ilgalio ežero (dabar – Ilgelis) pakrantėje. Tais pačiais metais pasikeitė ir intendantūros sandėlių vieta. Jie iš Alytaus buvo perkelti į Daugų gyvenvietę, bet artilerijos sviediniai tebebuvo tiekiami iš Alytaus, II ulonų Lietuvos kunigaikštienės Birutės pulko teritorijoje esančių sandėlių⁴⁹. 1929 m. papildomos palapinių stovyklos kariams apgyvendinti, be Ilgalio ežero pakrantės, buvo įrengtos prie Martinavos, Druckūnų, Pavardaunio ir Padaugės kaimų (žr. 4 pav.). Tik 1930 m. galutinai atsisakyta gyventojų patalpų ir visas poligono vadovybės ir štabo personalas buvo apgyvendintas prie Bobriškių kaimo, Pavarėnės mokyklos pastate. Tais metais dar kartą pasikeitė intendantūros sandėlių vieta – jie buvo perkelti į Bobriškių kaimo teritoriją, čia pat steigiami sanitarijos ir veterinarijos punktai⁵⁰. Pažymėtina, kad 1927 m. poligone, už 2 km į pietus nuo Bobriškių kaimo, buvo įrengta vieta aerodromui ir laikino apgyvendinimo stovyklos aviatoriams⁵¹. Aviacijos majoras Jonas Pyragius

⁴⁸ 1926-07-01–1926-08-07 šaudymo Varėnos poligone apskaita, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 134, l. 37–38.

⁴⁹ 1928 m. Varėnos artilerijos poligono šaudymo apskaita, *ten pat*, b. 159, l. 7.

⁵⁰ 1930 m. Vyriausiojo štabo viršininko gen. lt. P. Kubiliūno įsakymas Varėnos stovyklai organizuoti, *ten pat*, b. 182, l. 1–3; K. Obolevičius, Artilerijos manevrai, *Trimitas*, 1930, Nr. 34, p. 711.

⁵¹ 1928 m. Varėnos artilerijos poligono šaudymo apskaita, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 159, l. 6.

ši aerodromą apibūdino kaip „*nediduką, smėlingą ir apaugusį miškeliais*“⁵², šie vietovės ypatumai kėlė daug nepatogumų – besileidžiantys lėktuvai dėl to patirdavo avarijų⁵³.

Apgyvendinus karius lauko stovyklose, reikėjo nustatyti ir šių stovyklų vidaus tvarkos taisykles. Pirmieji aiškiai apibrėžti stovyklų įrangos ir veiklos reikalavimai buvo išleisti tik 1930 m. Varėnos stovyklos viršininko plk. O. Urbono iniciatyva. Pagal šiuos nurodymus pirmoje linijoje turėjo būti simetriškai statomos gyvenamosios palapinės, už jų antroje linijoje – gurguolės, trečioje linijoje – laikomi arkliai, o nuošaliau – įrengiami sanitariniai mazgai. Stovykloje apsistojusios dalies viršininko palapinė turėjo būti statoma centrinėje pirmosios linijos dalyje, stovyklos viršininko palapinė – dešiniajame linijos šone, nuo kitų palapinių didesniu atstumu, greta jos – dvi atskiros stovyklos budėtojo ir telefono ryšių centro palapinės. Kiekvienos stovyklos centrinėje dalyje turėjo būti pritvirtintos lentelės su užrašytu apsistojusios dalies pavadinimu.

Tvarką stovykloje palaikyti privalėjo tam skirtos tarnybos – stovyklos budėtojas ir tvarkdariai⁵⁴. Vakarinis patikrinimas prasidėdavo 20.00 val., 21.00–6.00 val. kariai miegodavo⁵⁵. Vieną iš tokių vakarinių patikrinimų Varėnos poligone yra aprašęs jų dalyvis: „*Jau greit 8 val. Pasigirsta skardūs trimito garsai. Tai stovykla kviečiama vakariniam patikrinimui. Visi išsiri-kiuoja viena tiesia linija – stovyklos didžiausioje alėjoje prieš savo palapines. Eina patikrinimas, įsakymo skaitymas, ryt diena tarnybos paskyrimas. Toliau orkestras groja aušrinę „Marija, Marija“ ir Tautos Himną.*“⁵⁶

Kiekvienoje stovykloje galiojo vidaus tvarkos taisyklės. Kariams buvo griežtai draudžiama peržengti jos ribas be specialaus stovyklos viršininko leidimo, o artintis prie Lietuvos–Lenkijos demarkacijos linijos – bet kokiu atveju⁵⁷. Varėnos poligono stovyklose pradėjo formuotis ir lauko stovyklų

⁵² J. Dovydaitis, Lakūnas-naikintojas pasakoja, *Lietuvos sparnai*, 1938, Nr. 12, p. 354.

⁵³ 1928 m. Varėnos artilerijos poligono šaudymo apskaita, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 159, l. 6.

⁵⁴ 1930-08-01 Varėnos stovyklos štabo viršininko plk. V. Vitkausko raštas Kulksovaidžių stovyklos viršininkui, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 182, l. 15.

⁵⁵ 1930 m. Papildomi Varėnos stovyklos štabo viršininko plk. V. Vitkausko nurodymai stovyklos sutvarkymo reikalui, *ten pat*, l. 20.

⁵⁶ Op. cit., Kėdainių savanoris, Keletas dienų Varėnos stovykloje, *Karys*, 1930, Nr. 34, p. 688–689.

⁵⁷ 1930-08-02 Varėnos stovyklos viršininko plk. O. Urbono įsakymas Nr. 1 Varėnos

5 pav.
Lietuvos
kariuomenės
artilėrijos
stovykla
Varėnos
poligone.
XX a.
3-iasis
dešimtmetis
(VDKM
nuotraukų
rinkiniai,
Fa-17077)

aplinkos puošimo tradicijos: kariai prižiūrėjo gyvenamąją aplinką, gamino dekoratyvines puošmenas iš vietoje randamų organinių medžiagų⁵⁸. Stovyklose buvo paskirtos specialios vietos turgavietėms, kur vietos gyventojai galėjo prekiauti pačių užaugintomis gėrybėmis ir pagamintais maisto produktais, įrengti.⁵⁹ Tokia prekyba vietiniai vertėsi dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą, kai vasarą Varėnos poligone apsistodavo carinės Rusijos kariai. Tuo metu didžiąją dalį pajamų vietos gyventojai gaudavo būtent iš įvairios prekybos poligono teritorijoje⁶⁰. Lietuvos kariuomenė, pratęsusi šią praktiką, pelnė vietos žmonių palankumą.

Šaudyklų rengimas

Nuo 1925 m. artilėrijos dalys šaudymo pratybas rengdavo dviejuose poligono teritorijos sektoriuose. Pirmasis sektorius buvo į vakarus nuo Vardaunios upės iki Perlojos miestelio prieigų. Parinkta šaudymo kryptis buvo Perloja–Vardaunios upė, šaudymo nuotolis siekė 5,5 km. Pėstininkų dalių taktiniams manevrams atlikti abipus šios krypties buvo paskirtas 2,5 km pločio plotas. Vietos artilėrijos ugnies stebėjimo punktams įrengti

stovyklai, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 182, l. 7v.

⁵⁸ V. Michalauskas, *Kol augau su tėtuku*, Kaunas, 2013, p. 231.

⁵⁹ Kariuomenės pratimai, *Karys*, 1930, Nr. 34, p. 665.

⁶⁰ V. Uždavynys, Balsas iš anapus Merkio, *Šaltinis*, 1927, Nr. 45, p. 708.

buvo pasirinktos aukštumos netoli Perlojos miestelio, o taikiniai išdėstyti nuo sektoriaus centrinės dalies iki pat Vardaunios upės. Šio šaudymo sektoriaus žemės paviršius buvo itin pelkėtas, reljefas gana lygus ir apaugęs mišku. Būtent šie ypatumai turėjo įtakos šaudymo veiksmingumui, mat daugelis iššautų artilerijos sviedinių nepastebėti nugarimzdavo pelkėse. Kitas šaudymo sektorius buvo į pietus nuo Bobriškių iki Glėbo ežero pakrantės. Čia šaudymo kryptis buvo Bobriškės–Glėbo ežeras, iki 4 km ilgio atkarpa, greta jos 2,5 km pločio teritorijoje dar vykdavo pėstininkų dalių taktiniai manevrai⁶¹.

1925 m. poligone buvo naudojama apie 100 trijų tipų (imituojantys pabūklą, stovinčio ir gulinčio pėstininko figūras) taikinių⁶², kitų metų pratybose – 76 kilnojamieji taikiniai: 16 imituojančių pabūklų ir 60 – pėstininkų figūras. Turint tiek mažai taikinių, buvo sunku organizuoti šaudymo pratybas, nes vienu metu visi šie taikiniai iš pradžių buvo naudojami viename šaudymo sektoriuje, vėliau pervežami į kitą sektorių ir ten statomi iš naujo. Kad šaudymo treniruotės esamomis sąlygomis būtų produktyvios, reikėjo apie 200 tokių taikinių. Be to, reikėjo tobulinti sektoriuose įrengtus paprasčiausius apkasus ir blindažus, bet šį procesą stabdė tai, kad didelė poligono teritorijos dalis vis dar priklausė privatiems asmenims ir buvo užsėjama javais, todėl per pratybas stengtasi išvengti didesnės žalos gyventojams. 1928 m. pratybose dalyvaujančios dalys jau buvo aprūpintos taikiniai, be to, bendroms artilerijos ir aviacijos šaudymo pratyboms rengti buvo įrengti trys artilerijos baterijas imituojantys taikiniai, o jų vietos paženklintos baltų kalkių apskritimais ir keturkampiais⁶³.

Reikėtų pažymėti, kad, pritaikant Varėnos poligoną realioms pratyboms vykdyti, nebuvo kuriama išskirtinė vietos infrastruktūra, išlikusiais pastatais nesinaudota dėl jų prastos būklės ir lėšų trūkumo, naujesnių stacionarių šaudyklų įrenginių neatsirado dėl miglotos poligono ateities, tačiau anksčiau nutiesti keliai buvo naudojami.

⁶¹ 1926-07-01–1926-08-07 šaudymo Varėnos poligone apskaita, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 134, l. 32–34.

⁶² 1925-04-28 Artilerijos valdybos viršininko plk. P. Uoginto raštas Artilerijos tiekimo skyriaus viršininkui, *ten pat*, b. 95, l. 136.

⁶³ 1928 m. Varėnos artilerijos poligono šaudymo apskaita, *ten pat*, b. 159, l. 6.

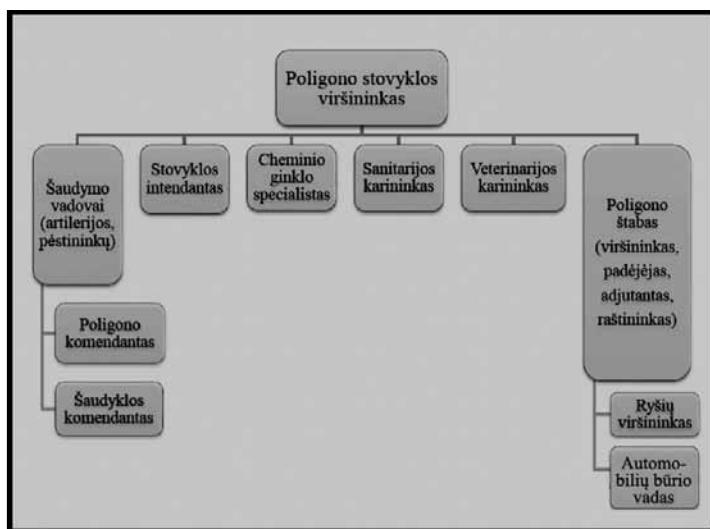
POLIGONO ADMINISTRAVIMAS IR FUNKCIONAVIMAS

Vadovybė ir jos funkcijos

Varėnos poligono vadovybė, pavaldi kariuomenės inspektoriui, buvo sudaroma kasmet vasaros laikotarpiui prieš pradedant organizuoti pratybas. Už vadovybės funkcionavimą buvo atsakingas Varėnos poligono ėgulos viršininkas, o nuo 1930 m., pakeitus pareigybės pavadinimą, – Varėnos stovyklos viršininkas. Jis vadovavo divizijos vado teisėmis, savarankiškai tvarkė poligono stovyklų apsaugos, dalių mokymo ir buities sritis, leido individualius įsakymus, susijusius su karių mokymo, drausmės, aprūpinimo, evakuacijos klausimais. Šiam viršininkui buvo pavaldūs artilerijos ir pėstininkų šaudymo vadovai, atsakingi už tinkamą šaudymo pratimų atlikimą. Šaudymo vadovams tiesiogiai buvo pavaldūs poligono ir šaudyklos komendantai, atsakingi už šaudyklų apsaugos ir taikinių išdėstymo organizavimą. Tiesiogiai poligono stovyklos viršininkui buvo pavaldus stovyklos intendantas, cheminių ginklų specialistas (pagal to meto pareigybės pavadinimą – dujų karininkas), sanitarijos ir veterinarijos karininkai. Į poligono vadovybės sudėtį taip pat įėjo Varėnos poligono štabas, kurį sudarė štabo viršininkas, jo padėjėjas, štabo adjutantas ir raštininkas. Poligono štabas buvo atsakingas už pratybų eigą. Tiesiogiai štabo viršininkui buvo pavaldus ryšių viršininkas ir automobilių būrio vadas (žr. 6 pav.)⁶⁴. Pažymėtina, kad tokia vadovybės pareigybinė sudėtis buvo tik 1930 m., o iki tol egzistavo poligono viršininko ir artilerijos ryšių su aviacija karininko pareigybės, kol 1930 m. buvo panaikintos. Tais pačiais metais atsirado dar keturios naujos pareigybės: Varėnos poligono štabo viršininko padėjėjo, stovyklos intendanto, cheminio ginklo specialisto ir automobilių būrio vado (žr. 1 lentelę). Tokia pareigybių kaita gali būti sietina su karinės vadovybės pokyčiais – 1929 m. pradžioje Vyriausiojo štabo vadu tapo gen. št. plk. Petras Kubiliūnas, jo iniciatyva ir buvo pradėtos kariuomenės

⁶⁴ 1929-05-28 Artilerijos viršininko plk. P. Uoginto įsakymas Nr. 1, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 166, l. 662; 1930-07-09 Vyriausiojo štabo viršininko gen. ltn. P. Kubiliūno įsakymas Nr. 1 dėl Varėnos stovyklos organizavimo, *ten pat*, b. 182, l. 1–2.

mokymo pertvarkos⁶⁵. Šie kariuomenės rengimo sistemos pertvarkymo darbai neabejotinai turėjo įtakos ir praktinių pratybų organizavimo tobulinimui. Varėnos poligono vadovybės sudėtį papildžius cheminio ginklo ir automobilių būrio vado pareigybėmis, pagerėjo pratybų organizavimas, nes buvo atsižvelgta į cheminio ginklo naudojimo ypatumus, ir pratybų eigos koordinavimas, sudarius palankesnes susisiekimo realiu laiku galimybes. Poligono viršininko funkcijas perėmė poligono stovyklos viršininkas, kurio pareigos ir prieš tai buvo glaudžiai susijusios su poligono veiklos administravimu, todėl galima daryti prielaidą, jog dviejų pareigybių tai pačiai veiklai atlikti jau nebereikėjo. Tiesa, dalis poligono stovyklos viršininko funkcijų, susijusių su kariuomenės dalių stovyklų vidaus aprūpinimu, buvo perduotos kitam pareigūnui – stovyklos intendantui (tai buvo nauja pareigybė).

6 pav.
1930 m.
Varėnos
poligono
vadovybės
struktūra⁶⁶

⁶⁵ J. Vaičenonis, Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1936), *Darbai ir dienos*, Kaunas, 2000, t. 21, p. 138.

⁶⁶ Schema sudaryta remiantis: 1930-07-09 Vyriausiojo štabo viršininko gen. lttn. P. Kubiliūno įsakymas Nr. 1, dėl Varėnos stovyklos organizavimo, *ten pat*, b. 182, l. 1–2.

1 lentelė. 1929–1930 m. Varėnos poligono vadovybės asmeninė sudėtis⁶⁷

Eil. nr.	Pareigybė	Asmens karinis laipsnis, vardas, pavardė	
		1929 m.	1930 m.
1.	Varėnos poligono įgulos / stovyklos viršininkas	Plk. J. Koreva	Plk. O. Urbonas
2.	Poligono viršininkas	Plk. P. Bytautas	-----
3.	Artilerijos šaudymo vadovas	Plk. P. Uogintas	Plk. P. Bytautas
4.	Artilerijos šaudymo vadovo adjutantas	Vyr. ltn. Adolfas Žukauskas	Kpt. Bronius (Bairiūnas) Beinoravičius
5.	Pėstininkų šaudymo vadovas	Kpt. Simas Gudauskas	Plk. V. Vitkauskas
6.	Varėnos poligono štabo viršininkas	Gen. št. mjr. V. Žadeika	Plk. V. Vitkauskas
7.	Varėnos poligono štabo viršininko padėjėjas	-----	Plk. ltn. Aleksandras Svylas
8.	Varėnos poligono štabo adjutantas	Mjr. Česlovas Januškevičius	Ltn. Romualdas Kiaulėnas
9.	Poligono komendantas	Vyr. ltn. Vincas Gogelis	Vyr. ltn. V. Gogelis
10.	Šaudyklos komendantas	Vyr. ltn. Mikas Sokolovas	Ltn. Robertas Berentas
11.	Stovyklos intendantas	-----	Mjr. Kazys Pažemeckas
12.	Cheminio ginklo specialistas	-----	Mjr. Juozas Vėbra
13.	Sanitarijos karininkas	Plk. ltn. Linas Janulionis	Mjr. Antanas Matukas
14.	Veterinarijos karininkas	Kpt. Ksaveras Mašanauskas	Kpt. K. Mašanauskas
15.	Ryšių viršininkas	Vyr. ltn. Augustas Šulcas (Šilius)	Kpt. A. Šulcas (Šilius)
16.	Automobilių būrio vadas	-----	Ltn. Povilas Kasperavičius
17.	Artilerijos ryšių su aviacija karininkas	Vyr. ltn. Antanas Svičiulis	-----

⁶⁷ Lentelė sudaryta remiantis: 1929-05-28 Artilerijos viršininko plk. P. Uoginto įsakymas Nr. 1, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 166, l. 662; 1930-07-09 Vyriausiojo štabo viršininko gen. ltn. P. Kubiliūno įsakymas Nr. 1 dėl Varėnos stovyklos organizavimo, *ten pat*, b. 182, l. 1–2; 1930-08-02 Varėnos stovyklos viršininko plk. O. Urbono įsakymas Nr. 1, *ten pat*, l. 6.

Čia taip pat galima pastebėti pokyčių. 1929 ir 1930 m. duomenys (žr. 1 lentelę) leidžia įvardyti konkrečius asmenis, jų kompetenciją, kuri byloja, kad karininkai buvo savo srities specialistai, turėjo atitinkamą karinį išsilavinimą, leidžiantį eiti šias pareigas.

Lietuvos karo aviacijos vadovybės personalui vadovavo Varėnos stovyklos aviacijos viršininkas, jis buvo atsakingas už aviacijos karių gyvenimą, buitį ir pratybas poligone. Savo funkcijas vykdė ryšių, signalinės aikštelės, fotografavimo padalinių viršininkai ir ryšių su artilerija karininkas⁶⁸.

Bendroji pratybų poligone tvarka

Kariuomenės dalių pratybos Varėnos poligone vykdavo šiltuoju metų laiku, birželio–rugpjūčio mėnesiais. Pagrindinės pratybų dalyvės buvo artilerijos dalys, privalančios atlikti šaudymo ir taktikos pratimus visos sudėties baterijomis, taip pat pėstininkų ir kavalerijos dalių sunkiųjų kulkosvaidžių kulkosvaidininkai (žr. 2 lentelę).

Visų ginklų rūšių dalių pratybų pradžios laikas buvo 7 val. ryto. Artilerijos baterijų vadai pratybų metu privalėjo registruoti visus trūkumus, susijusius su technine pabūklų ir sviedinių būkle, o sunkiųjų kulkosvaidžių kuopų ir eskadronų vadai – ne tik techninius ginklų trūkumus, bet ir savo pastabas pratybų vedimo klausimais⁶⁹. Artilerijos šaudymo pratybos buvo suskirstytos į mokomuosius ir taktinius šaudymus. Pirmųjų metu buvo siekiama patikrinti techninius dalių šaudymo įgūdžius ir pasirengimą. Šaudymo pozicijos ir ugnies stebėjimo punktai buvo pasirenkami laisvai, nemaskuojami. Vadovauti mokomiesiems šaudymams buvo artilerijos grupės vado prerogatyva, kaip ir nagrinėti šaudymo ypatybes. Taktinių šaudymų metu dalims buvo skiriami taktiniai uždaviniai, juos pateikdavo pratyboms vadovaujantis artilerijos grupės vadas. Šiose pratybose daugiau dėmesio buvo kreipiama į šaudymo taktiką, o ne į techniką, kaip kad mokomųjų šaudymų metu. Kartu su artilerijos dalimis pratybose dalyvaudavo ir šarvuotųjų traukinių karininkai⁷⁰. Vykdavo artilerijos šaudy-

⁶⁸ 1930-08-02 Varėnos stovyklos aviacijai įsakymas Nr. 2, LCVA, f. 1323, ap. 1, b. 205, l. 11.

⁶⁹ 1929-06-09 Varėnos poligono įgulai įsakymas Nr. 2, *ten pat*, f. 1373, ap. 1, b. 166, l. 612.

⁷⁰ 1930 m. Artilerijos šaudymo planas Varėnos poligone, *ten pat*, f. 1323, ap. 1, b. 205, l. 23.

mo pratybos, ugnį koreguojant Karo aviacijos personalui⁷¹. Pėstininkų ir kavalerijos dalinių sunkiujų kulkosvaidžių vienetų šaudymo pratybos vykdavo atskirai, be įprastų šaudymų, buvo organizuojami ir priziniai šaudymai, o kartais ir jungtinės taktikos pratybos⁷². Dėl to, kad pratybos turėjo vykti atskirai, sunkiau buvo treniruotis, mat Varėnos poligono teritorija ir šaudymo krypčių pasirinkimo galimybės buvo ribotos, todėl dažnai dalys viena kitai trukdė⁷³. Štai kaip vienos iš sunkiujų kulkosvaidininkų šaudymo netiesiai taikant pratybų buvo aprašytos spaudoje:

„Kuopos vado nurodymu, komandavimo grupė – tolimatininkas, busolininkas, sekėjas ir telefonistas užima vietą ant aukštumos už krūmų, kad nepastebėtų priešas. Prasideda darbas. Tolimatininkas, išmatavęs tolimačiu atstumą, praneša kuopos vadui. Busolininkas praneša krypties ir pakėlimo kampus. Kuopos vadas pagal lentelę daro apskaičiavimus ir paduoda komandas kulkosvaidžių būriams, pastarieji tinkamai jas vykdo. Keletas minučių ir kulkosvaidžiai šaudymui parengti. Kuopos vado komanda ir visi kulkosvaidžiai veikia. Sekėjas žiūri į žirklinį žiūroną ir praneša kuopos vadui, kur krenta kulka.“⁷⁴

Visų pratybų efektyvumui padidinti buvo naudojamos signalinės įvairių spalvų raketos imituojant fiktyvius dalių veiksmus. Šių raketų numatyta mėnesio norma buvo 1000 vnt. (baltų – 250, žalių – 350, raudonų – 250, geltonų – 150)⁷⁵. 1930 m. pirmą kartą Varėnos poligone buvo organizuoti mokomieji cheminio ginklo naudojimo pratimai. Kariai teoriškai buvo supažindinti su cheminio ginklo naudojimo ypatumais, po to eilėmis po 25 išrikiuoti, tarp eilių išlaikant 3 m atstumą, turėjo kirsti nuodingosiomis dujomis užnuodytą teritoriją, o kitą dieną – dujų kamerą, užsidėję dujokaukes. Kiekvienam pratimui atlikti buvo skirta viena valanda⁷⁶.

⁷¹ I. Šešplaukis, Mūsų oro eskadrilės Varėnos artilerijos poligone, *Kardas*, 1927, Nr. 25, p. 365.

⁷² Kėdainių savanoris, Keletas dienų Varėnos stovykloje, *Karys*, 1930, Nr. 35, p. 690.

⁷³ 1928 m. Varėnos artilerijos poligono šaudymo apskaita, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 159, l. 3.

⁷⁴ Op. cit., Kėd. Sav., Keletas dienų Varėnos stovykloje, *Karys*, 1930, Nr. 37, p. 736.

⁷⁵ 1930-07-09 Varėnos stovyklai 1930 m. organizuoti įsakymas Nr. 1, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 182, l. 2v.

⁷⁶ 1930-08-15 Varėnos stovyklos viršininko plk. O. Urbono įsakymas Varėnos stovyklai, *ten pat*, l. 70.

7 pav. Kariai po šaudymo rengiasi valyti pabūklą. Varėnos poligonas, XX a. 3-iasis dešimtmetis (Edvino Adukonio asmeninė kolekcija)

1930 m. rugpjūčio 14 d. pirmą kartą Varėnos poligone buvo organizuotos ir parodomosios jungtinės visų poligone buvusių dalių pratybos. Be įprastinių pratybų dalyvių – artilerijos, sunkiųjų kulkosvaidžių vienetų ir aviacijos, – dalyvavo nedaug pėstininkų ir cheminio ginklo specialistų. Pratybos išsiskyrė stebėtojų gausa ir įvairove, todėl vertos nuodugnesnio aptarimo.

Stebėti jų atvyko Lietuvos Respublikos Prezidentas Antanas Smetona ir karinė vadovybė: krašto apsaugos ministras plk. Balys Giedraitis, Vyriausiojo štabo viršininkas gen. ltn. P. Kubiliūnas, Vyriausiojo štabo valdybos viršininkas gen. št. plk. Z. Gerulaitis, visų karo apygardų vadai, dalinių vadai ir kiti vyresnieji karininkai. Buvo pakviestas Alytaus apskrities viršininkas, tos pačios apskrities policijos vadas ir viešosios spaudos atstovai⁷⁷.

Šioms pratyboms vadovavo šeši karininkai: plk. O. Urbonas, plk. P. Bytautas, mjr. Vincas Jasulaitis, plk. Vincas Vitkauskas, gen. št. plk. Justinas Kibirkštis ir plk. ltn. Juozas Tumas. Pagrindinis pratybų kovinis vienetas buvo specialiai suformuotas pulkas „mėlyniesiems“ imituoti. Jį sudarė

⁷⁷ Kariuomenės pratimai, *Karys*, 1930, Nr. 34, p. 664–664.

8 pav.
Lietuvos
Respublikos
Prezidentas ir
karinė vadovybė
stebi pratybas
Varėnos poligone.
1930 m.
rugpjūčio 14 d.
(LCVA, P-15416)

štabas (Atskirosios artilerijos grupės karininkai) ir 3 grupės po 3 baterijas (2-ojo, 3-iojo ir 4-ojo artilerijos pulkų padaliniai). Priešakinis pajėgų vienetas, bataliono dydžio avangardas, buvo suformuotas iš pėstininkų kovinių vienetų – 3 šaulių kuopų po 2 būrius ir 1 sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos, turinčios 12 sunkiųjų kulkosvaidžių. Priešą imituojantys „raudonieji“ – žvalgų būrys, ginkluotas 1 sunkiuoju kulkosvaidžiu, buvo suformuotas iš pėstininkų kovinių vienetų. „Mėlyniesiems“ vadovavo: pulkui – plk. Jackus Banys, avangardui – mjr. Stasys Asevčius, „raudoniešiams“ – plk. ltn. Aleksandras Svylas. „Mėlyniesiems“ atstovaujantys kariai privalėjo dėvėti šalmus, o „raudoniešiams“ – kepures. Pratybos prasidėjo 7 val. ryto, pagrindinis jų tikslas buvo sunaikinti „priešo“ apkasus, esančius 1,5 km į vakarus nuo Bobriškių, ir pralaužti fronto liniją artilerijai remiant ugnimi pėstininkų judėjimą⁷⁸. Pratybos buvo kruopščiai suplanuotos, parengtas scenarijus ir kiti nurodymai, jais remiantis viskas vyko pagal numatytą planą⁷⁹. Artilerijos ugnimi, kurią koregavo 2 Karo aviacijos lėktuvai, buvo sunaikinti tariami apkasai, o pėstininkai pralaužė tariamą fronto liniją ir išstūmė „priešą“ į rytus nuo Bobriškių. Po šių veiksmų susirinkusiems pratybų stebėtojams buvo pademonstruota dūmų uždanga⁸⁰. Šios

⁷⁸ 1930-08-14 Dispozityvas manevrams, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 205, l. 9–9v.

⁷⁹ 1930-08-14 Manevro tema, *ten pat*, b. 205, l. 7–8; 1930-08-14 2-ajam artilerijos pulkui dispozityvas dėl manevrų ir parado, *ten pat*, l. 14.

⁸⁰ K. Obolevičius, Artilerijos manevrai, *Trimitas*, 1930, Nr. 34, p. 712–713; V. G. Rimti žaidimai, *Lietuvos aidas*, 1930, Nr. 185, p. 3–4.

parodomosios pratybos buvo nepriekaištingos, mat planavimas, preciziški nurodymai ir griežta drausmė leido pasiekti iškeltą tikslą ir reprezentatyviai parodyti karių pasirengimą.

Kitos nuolatinės pratybos Varėnos poligone atskleidė nemažai kovinių vienetų ir pagalbinių tarnybų veiksmų spragų. Pirmiausia vadai nesugebėjo tinkamai vykdytojams suformuluoti įsakymų, todėl visi pratybų dalyviai veikė savaip interpretuodami užduotį. Sunkumų kėlė ir žvalgybos užduotys, kurios buvo ne visada tikslingai skiriamos arba žvalgai tiesiog nesugebėjo suprantamai perteikti informacijos. Nepakankamai dėmesio buvo skiriama pabūklų maskavimui, dalis jų visiškai nemaskuoti net ir esant šalia pakankamai natūralių maskavimo priemonių, netinkamai buvo įrengti ir apkasai pabūklams, kariai nebuvo aprūpinti maskuojamaisiais tinklais. Be to, pažymėtina, kad net vadai nevisiškai suprato maskavimo reikšmę, naudojo vien natūralias priedangas, kurios slėpė tik nuo antžeminio stebėjimo, tad pozicijos iš oro buvo aiškiai matyti. Ryšių srityje taip pat būta ne tik techninių nesklandumų tiesiant telefono kabelius, bet ir nesutarimo, kaip reikia palaikyti ryšį. Šarvuotųjų traukinių dalis, kaip ir artilerija, darė tas pačias klaidas, iš kurių didžiausia – judrumo ir orientacijos stoka, taip pat ryšio palaikymo tarp platformų ir vado trūkumai. Kitaip tariant, ryšys buvo palaikomas tik žodžiu, o tai visiškai neatitiko to meto ryšio palaikymo reikalavimų trimis būdais – telefonu, vėliavomis arba raketomis⁸¹.

Apibendrinusi pratybų rezultatus, Vyriausiojo štabo Artilerijos inspekcija pažymėjo, kad pratybų metu nebuvo sukurtos pakankamai realios karo sąlygos, nes pėstininkų, kavalerijos ir karo technikos padaliniai neveikė kaip jungtinės pajėgos, todėl neišnaudota galimybė pasipraktikuoti koordinuoti jų veiksmus⁸².

Tų pačių metų artilerijos šaudymo pratybų bendradarbiaujant su aviacija metu taip pat paaiškėjo nemažai trūkumų. Nebuvo iš anksto parengti šaudymo planai, komandos buvo duodamos nesilaikant statutų reglamento, netiksliai nustatomos šaudymo kryptys, nesisekė atlikti ugnies perkėlimo veiksmų. Sunkumų kilo dėl aviacijos žvalgų taikinių koordinacijų

⁸¹ 1926-07-01–1926-08-07 šaudymo Varėnos poligone apskaita, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 134, l. 40–45; 1928 m. šaudymo Varėnos poligone apskaita, *ten pat*, b. 159, l. 16–16v.

⁸² 1926-07-01–1926-08-07 šaudymo Varėnos poligone apskaita, *ten pat*, b. 134, p. 47v.

nurodymo, abiem pusėms prastai sekėsi suprasti pateikiamus duomenis. Ypač buvo juntama aviacijos personalo praktikos stoka nurodant taikinius, stebint, kaip tiksliai iššauti sviediniai į juos pataiko⁸³.

Per šaudymo iš sunkiųjų kulkosvaidžių pratybas Varėnos poligone taip pat atsiskleidė nemažai spragų. Galima sakyti, kad dažniausios visų daliinių klaidos buvo susijusios šaudymu netiesioginiu taikymu. Šiuos pratimus dalys atlikdavo poligone, bet dėl praktikos stokos ir specialių prietaisų trūkumo vis tiek darė daug klaidų. Skirtingų daliinių koviniams vienetams kartu atliekant poligone pratybų užduotis paaiškėjo, kad jie skirtingai mokyti, be to, neturima šių ginklų rūšių bendrų rikiuotės taisyklių. Todėl atkreiptas dėmesys į jų mokymo standartizavimą ir statuto rengimą. Sunkiųjų kulkosvaidžių dalims trūko laiko poligone tinkamai atlikti pratybų veiksmus, viskas buvo daroma paskubomis⁸⁴.

Daugelį pratybų nesklandumų galima paaiškinti lauko praktikos stoka. Tai rodo poligono reikšmę. Atsižvelgiant į tai, kad Varėnos poligonas nebuvo visiškai pritaikytas efektyviems praktiniams mokymams rengti, taip pat dėl jo nepakankamo dydžio, itin ribotų pratybų dalyvių veiklos galimybių ir skiriamo laiko treniruojamiems veiksams atlikti trūkumo, siekiant tobulinti karių kovinį rengimą, buvo būtina kuo greičiau rasti naują teritoriją.

⁸³ *Ten pat*, p. 48–59; 1927 m. Šaudymo Varėnos poligone apskaita, *ten pat*, b. 150, l. 22–23.

⁸⁴ 1929-07-05 2-ojo ulonų Lietuvos kunigaikštienės Birutės pulko sunkiųjų kulkosvaidžių eskadrono vado raportas, *ten pat*, b. 167, l. 3; 1929-07-04 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko 2-os sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos vado raportas, *ten pat*, l. 10–10 v; 1929 m. 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko 3-ios sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos vado raštas dėl pratybų Varėnos poligone, *ten pat*, l. 11; 1929-11-18 Pėstininkų inspektoriaus plk. J. Korevos raštas dėl pratybų poligone, *ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 633, l. 361–370.

2 lentelė. Kariuomenės dalys, dalyvavusios pratybose Varėnos poligone 1925–1930 m.⁸⁵

Karinio dalinio pavadinimas	Dalyvavo					
	1925 m.	1926 m.	1927 m.	1928 m.	1929 m.	1930 m.
1-asis artilerijos pulkas	Visos baterijos	Išformuotas	-----	-----	-----	-----
2-asis artilerijos pulkas	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos
3-iasis artilerijos pulkas	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos
4-asis artilerijos pulkas	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos	Visos baterijos
Mokomoji baterija (nuo 1928 m. – Atskiroji artilerijos grupė)	Visa	Visa	Visa	Visa	Visa	Visa
Šarvuotųjų rinktinė	Traukinių batalionas	Traukinių batalionas	-----	Šarvuotojo traukinio „Gediminas“ komanda	Šarvuotojo traukinio „Gediminas“ komanda	Šarvuotojo traukinio „Gediminas“ komanda

⁸⁵ Lentelė sudaryta remiantis: Įsakymas kariuomenei Nr. 99, 1925 m. gruodžio 21 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 76/3, 1926 m. rugpjūčio 19 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 98/5, 1927 m. rugpjūčio 6 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 115/13, 1927 m. rugsėjo 20 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 58/9, 1928 m. liepos 30 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 64/12–14, 1928 m. rugpjūčio 24 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 67/8, 1928 m. rugsėjo 12 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 69/8, 1928 m. rugsėjo 15 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 74/11, 1928 m. spalio 3 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 56/6, 1929 m. liepos 18 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 64/7, 1929 m. rugpjūčio 19 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 70/10, 1929 m. rugsėjo 10 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 52/8, 1930 m. spalio 18 d.; Įsakymas kariuomenei Nr. 57/91, 1930 m. lapkričio 21 d.; F. Žigaras, Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas ir pirmosios Karo mokyklos laidos, *Generolas Jonas Galvydis-Bykauskas 1864–1943*, red. A. Alonderis, Vilnius, 2014, p. 196.

Lietuvos kariuomenės Varėnos poligonas XX a. 3-iajame dešimtmetyje

1-asis husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos pulkas	-----	-----	-----	Sunk. kulk. eskadronas	Sunk. kulk. eskadronas	Sunk. kulk. eskadronas
2-asis ulonų Lietuvos kunigaikštienės Birutės pulkas	-----	Eskadronas	-----	Sunk. kulk. eskadronas	Sunk. kulk. eskadronas	Sunk. kulk. eskadronas
1-asis pėst. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas	-----	-----	Batalionas	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa ir Muzikantų komanda
2-asis pėst. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulkas	-----	-----	-----	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa
4-asis pėst. Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas	-----	-----	Batalionas	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa
5-asis pėst. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio pulkas	-----	-----	-----	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa
6-asis pėst. Pilėnų kunigaikščio Margio pulkas	-----	Sunk. kulk. kuopa	-----	-----	-----	-----
7-asis pėst. Žemaičių kunigaikščio Butigeidžio pulkas	-----	-----	-----	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa
8-asis pėst. Kauno kunigaikščio Vaidoto pulkas	-----	-----	-----	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa

LIETUVOS RESPUBLIKOS KARIUOMENĖ (1918–1940 M.)

9-asis pėst. Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkas	----	----	----	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa	Sunk. kulk. kuopa
Kauno Karo mokykla (nuo 1929 m. – Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla)	Viena kuopa	----	Dalyvavo nenustatyto dydžio vienetas	----	----	----
Karo technikos daly	----	----	Ryšių ir automob. būriai	Ryšių ir automob. būriai	Ryšių ir automob. būriai	Ryšių ir automob. būriai
Lietuvos karo aviacija	----	----	Keturios eskadrilės	Eskadrilė	Eskadrilė	Eskadrilė
Aukštųjų karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursai	----	----	Artilerijos skyriaus kursantai	Artilerijos ir bendrojo skyrių kursantai	Artilerijos ir aviacijos skyrių kursantai	Dalyvavo nenustatytas skaičius kursantų

Poligono teritorijos apsauga vykstant pratyboms

Pradėjus Varėnos poligone rengti pratybas buvo nustatytos šios teritorijos apsaugos taisyklės. Apsaugai užtikrinti buvo skiriamas viršininkas – vienas karininkas ir dešimt raitų karių, kurie turėjo patruliuoti penkiuose apsaugos postuose: prie Bobriškių, Martinavos, Ežerėkų, tarp Ežerėkų ir Varėnos, taip pat šiaurinėje Varėnos pusėje. Kiekviename iš šių postų ir tarpuose tarp jų patruliuodavo vienas raitas ir vienas pėščias karys. Prasi-dėjus pratyboms ruože buvo iškeliamos raudonos spalvos vėliavos dviejose specialiai sukonstruotose signalinėse pakylose šiaurinėje Ežerėkų pusėje ir prie kelio Varėna–Bobriškės, netoli geležinkelio ir kelio sankirtos⁸⁶. 4 val. ryto kiekviename poste apsaugos viršininkas turėjo išstatyti po vieną pės-čią karį, o su likusiais raitais kariais apjoti visą šaudyklos teritoriją ir ste-

⁸⁶ 1927-06-13 Artilerijos poligono viršininko plk. P. Bytauto įsakymas, LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 133, l. 45.

bėti, ar nėra joje pašalinių asmenų. Aptikti šaudykloje pašaliniai privalėjo tuoj pat palikti teritoriją, nepaklusę – būti suimti ir pristatyti šaudyklos komendantui. Visa tai turėjo būti atlikta per dvi valandas, t. y. iki 6 val., ir tik tada iškeliamos įspėjamosios vėliavos⁸⁷.

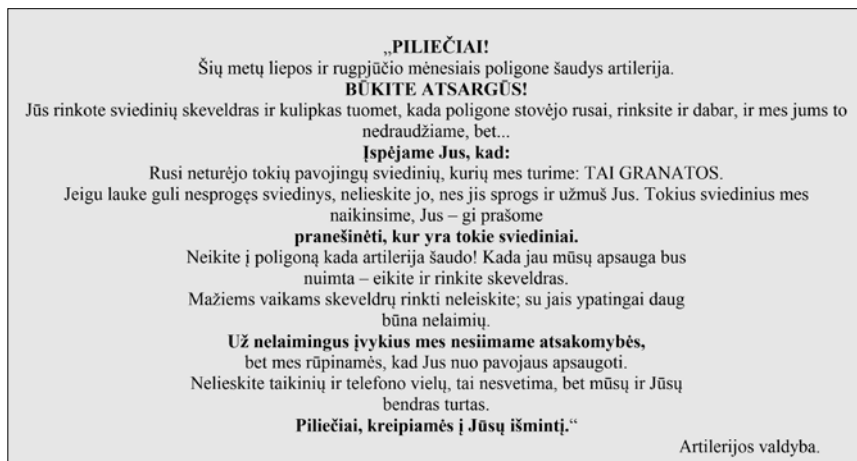
Iki pratybų likus dviem savaitėms buvo informuojami visi aplinkinių vietovių gyventojai, gyvenvietėse ir ant poligono paribį žyminčių stulpų iškabinami skelbimai, kuriuose įspėjama ne tik neiti į pavojingas zonas, bet ir nerinkti iššautų sviedinių, neliesti kito karių turto. Nepaisydami šių apsaugos priemonių ir įspėjimų, vietos gyventojai vis tiek eidavo į poligono teritoriją vykstant šaudymo pratyboms, rinkdavo sviedinių skeveldras ir nesprogusius sviedinius⁸⁸. Šiuos įpročius jie įgijo dar tais laikais, kai poligonas priklausė carinės Rusijos kariuomenei: gretimų apylinkių gyventojai čia rinkdavo šovinių gilzes, sviedinius, skeveldras ir parduodavo metalo supirktuvėms⁸⁹. Todėl aptariamuoju laikotarpiu poligono vadovybei teko gana griežtai kovoti, kad išgyvendintų šį reiškinį. Keblumų kėlė ne tik ši gyventojų veikla, bet ir karių daiktų perpirkimas, kariuomenės turto grobstymas. Dažniausiai gyventojai išpjaustydavo telefono kabelius, ir jokie žodžiai ar rašytiniai įspėjimai negalėjo atgrasyti jų nuo šios veikos. Griežčiau kovoti su gyventojų savivale imta 1929 m. Alytaus apskrities komendantas plk. ltn. Alfredas Vimeris išleido specialų viešą įsakymą, kad, vykstant pratyboms, Varėnos poligone lankytis griežtai draudžiama ir yra numatyta administracinė atsakomybė (5000 Lt bauda arba 3 mėn. arešto) už jo punktų nevykdymą, t. y. sviedinių ar jų skeveldrų rinkimą, daiktų pirkimą iš kareivių ir kariuomenės turto naikinimą ar pasisavinimą⁹⁰.

⁸⁷ 1930-08-02 Varėnos stovyklos viršininko plk. O. Urbono įsakymas, *ten pat*, b. 182, l. 7v.

⁸⁸ 1926-07-01–1926-08-07 šaudymo Varėnos poligone apskaita, *ten pat*, b. 134, l. 37.

⁸⁹ K. Žukas, *Žvilgsnis į praeitį*, Vilnius, 1992, p. 290.

⁹⁰ 1929-06-03 Alytaus apskrities komendanto plk. ltn. A. Vimerio įsakymas Artillerijos poligono, Bobriškių, Varėnos ir Perlojos apylinkių gyventojams, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 166, l. 579.

9 pav. 1925–1926 m. informacinių skelbimų, platintų Varėnos poligono apylinkių gyventojams, tekstas (LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 95, l. 138)

Netgi pats poligono viršininkas vykdavo į gyvenvietes ir susirinkusiems gyventojams stengėsi paaiškinti situaciją⁹¹.

10 pav. 1925–1926 m. informacinių skelbimų, platintų Varėnos poligono apylinkių gyventojams, tekstas (LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 95, l. 140)

⁹¹ 1926-07-01–1926-08-07 šaudymo Varėnos poligone apskaita, *ten pat*, b. 134, l. 37.

Dėl įtemptų santykių su Lenkijos valstybe buvo atidesnė ir demarkacijos linijos apsaugos, kurią įprasta tvarka vykdė Pasienio policijos pareigūnai, tarnyba. Nutarta šią apsaugą sustiprinti. 1929 m. Vyriausiojo štabo valdybos viršininkas gen. št. plk. Zenonas Gerulaitis kreipėsi į Vidaus reikalų ministerijos Piliečių apsaugos departamentą, prašydamas vykstant pratyboms Varėnos poligone pagal galimybes padidinti pasieniečių skaičių Merkinės, Nedzingės, Varėnos ir Onuškio gyvenviečių apylinkėse⁹².

Nesusipratimų būta Lietuvos karo aviacijos lėktuvams pratybų metu skraidant pernelyg arti demarkacijos linijos – iš Lenkijos pusės į juos buvo šaudoma⁹³. Dar po metų Varėnos poligone esančioms dalims buvo parengti bendro pobūdžio nurodymai, kaip elgtis karinės grėsmės atveju, numatytas sutartinis pavojaus ženklas – raudonos spalvos raketa, kurią turėtų paleisti kiekvienas patrulis ir stovyklos sargybinis. Paskelbus pavojų visose poligono stovyklose turėjo būti atliekami veiksmai pagal Vidaus tarnybos statuto nuostatas: visi kariai su kovine ekipuote privalėjo kuo greičiau susirinkti numatytoje vietoje ir laukti tolesnių viršininko nurodymų⁹⁴. Karo grėsmės atveju numatyta dalių pasitraukimo iš poligono kryptis – per Daugų gyvenvietę keliu į Alytų, priedangos – Bobriškių gyvenvietės apylinkės, kur savo funkcijas turėtų vykdyti viena artilerijos baterija su sunkiųjų kulkosvaidžių dalimis⁹⁵. Šie nurodymai buvo tik viena iš planuotų priemonių, karinio konflikto su Lenkija atveju įgyvendintinų kartu su operatyviniais planais⁹⁶. Nuolat įtempta situacija ir arti esanti demarkacijos linija vertė paspartinti naujo poligono paieškas ir kūrimo procesą.

⁹² 1929-05-36 Vyriausiojo štabo valdybos viršininko gen. št. plk. Z. Gerulaičio raštas VRM Piliečių apsaugos departamento direktoriui dėl apsaugos sustiprinimo demarkacijos linijos zonoje, *ten pat*, f. 929, ap. 3, b. 673, l. 36.

⁹³ 1929-06-18 Varėnos poligono įgulos viršininko plk. J. Korevos radiograma Karo aviacijos viršininkui, *ten pat*, f. 1373, ap. 1, b. 166, l. 339.

⁹⁴ Vyriausiojo štabo Karo mokslo valdyba, *Vidaus tarnybos statutas. V dalis. Įgulos tarnyba*, Kaunas, 1928, p. 26; 1930-08-02 Varėnos stovyklos viršininko plk. O. Urbono įsakymas, *LCVA*, f. 1373, ap. 1, b. 182, l. 7.

⁹⁵ *Ten pat*.

⁹⁶ V. Lesčius, Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m., *Karo archyvas*, 2013, t. XXVIII, p. 299.

IŠVADOS

XIX a. antroje pusėje carinės Rusijos kariuomenės įrengtas Varėnos poligonas su nuniokota infrastruktūra, pasibaigus Nepriklausomybės kovoms su Lenkija, atiteko Lietuvai. Dvejus metus pastatai neturėjo aiškaus savininko, tik 1922 m. pabaigoje buvo sudaryta tarpžinybinė komisija, kuriai buvo pavesta spręsti Varėnos poligono statinių priklausomybės ir paskirstymo žinyboms klausimą. Krašto apsaugos ministerijai atiteko apie 170 įvairios paskirties buvusio poligono pastatų ir jų griuvėsių, kurie pagal funkcinę paskirtį naudojami nebuvo. 1924 m. buvo ieškoma tinkamos vietovės poligonui įrengti, įvertintos vietos Alytaus, Jonavos, Kauno apylinkėse, o 1925 m., neradus tinkamesnės teritorijos, imtas naudoti Varėnos poligonas. Poligonas naudotas laikinai, kaip netenkinantis visų kariuomenės kovinio rengimo poreikių, kartu toliau ieškant kitos vietos, taip pat stengiantis padidinti Varėnos poligono teritoriją ir išskeldinti gyventojus. Dėl Varėnos poligono dislokacijos vietos ir finansinių investicijų nepagrįstumo buvo vengiama tobulinti šią mokymo bazę ir stengiamasi rasti alternatyvą. Pagaliau buvo pasirinkta vieta Jonavos apylinkėse ir, galutinai atsisakius Varėnos poligono, 1931 m. įsteigtas Gaižiūnų poligonas.

Varėnos poligone nebuvo kuriama infrastruktūra. Nors Krašto apsaugos ministerijai priklausė nemažai buvusio poligono griūvančių pastatų, dėl lėšų ir motyvacijos trūkumo jie nebuvo nei remontuojami, nei eksploatuojami. Iš pradžių pratybose dalyvaujantys kariai apsistodavo vietos gyventojų patalpose Pakoršės, Talkūnų, Biniūnų, Bobriškių kaimuose, o reikalingus daiktus gaudavo iš Alytaus ir Daugų. Dėl didelio karių skaičiaus 1929 m. jiems apgyvendinti buvo įrengtos palapinių stovyklos, o 1930 m. galutinai atsisakyta gyventojų patalpų. Karių gyvenamose stovyklose buvo nustatytos vidaus taisyklės ir tvarka. Šaudymo pratybos vykdavo dviejose šaudyklose šaudant didžiausiu galimu atstumu – 5,5 ir 4 km. Buvo naudojami tik kilnojami taikiniai, jais dalys pasirūpindavo iš anksto. 1927 m. parankinėmis priemonėmis poligone buvo įrengta vieta aerodromui, tai leido pratybose dalyvauti ir karo aviacijai.

Poligone pratybas organizuodavo ir koordinuodavo kasmet sudaroma Varėnos poligono vadovybė: viršininkas, atsakingas už visos veiklos administravimą, ir kitas personalas, atsakingas už pratybų vykdymo organiza-

vimą, gyvenimo stovyklose kontrolę, aprūpinimą ir priemonių tiekimą, sanitarinę ir veterinarinę priežiūrą. Pratybos vykdavo tik šiltuoju metų laiku, pagrindinės dalyvės buvo artilerijos dalys, kartu su jomis pratybose dalyvaudavo šarvuotųjų traukinių personalas ir karo aviacijos vienetai. Pėstininkų ir kavalerijos sunkiųjų kulkosvaidžių dalys paprastai rengdavo atskiras pratybas. Pratybų metu padarytos klaidos liudijo kovinio rengimo spragas, visų dalių praktikos stoką ir poligono, kuriame būtų galima laisvai organizuoti bendras jungtines pratybas, neribojant veiklos ir laiko, poreikį.

Varėnos poligono galimybės taip ir nebuvo visapusiškai išnaudotos organizuojant efektyvų karių kovinį rengimą, nes pratybos nevyko ištisus metus, išimtinis dėmesys buvo skiriamas artilerijos dalinių pratyboms, ribojant kitų ginklų rūšių ir tarnybų dalyvavimą bendrose lauko taktikos treniruotėse. Tai lėmė ir finansinės galimybės, ir lūkesčiai, poreikis turėti universalesnį poligoną.

Apgyvendintos vietovės tiek pačiame Varėnos poligone, tiek jo paribuose kėlė rūpesčių, vertė poligono vadovybę ypatingą dėmesį atkreipti į teritorijos ir kariuomenės turto apsaugą, kovoti su piktavale gyventojų, kurie nebuvo atsikratę carinės Rusijos kariuomenės stovyklavimo Varėnos poligone metu susiformavusių įpročių, veika.

Įteikta 2015 m. rugsėjo 3 d.

LE POLYGONE DE TIR DE VARENA DE L'ARMEE LITUANIENNE DANS LES ANNEES 20 DU XXE SIECLE

Lina Kasparaitė-Balaišė
Musée de la guerre Vytautas le Grand

L'armée lituanienne a commencé à utiliser pour des exercices en 1925 le polygone de Varėna, situé près de la frontière sud de la Lituanie avec la Pologne. Ce polygone a été choisi de manière provisoire car il avait beaucoup défauts : il était trop près de la ligne de démarcation entre la Lituanie et la Pologne, sa superficie ne respectait pas les exigences pour des tirs efficaces. Au moment du choix de l'emplacement du polygone de l'armée lituanienne, celui-ci s'est fait entre Alytus, Jonava, Kaunas et Varėna. Les ressources financières ont déterminé le choix du polygone de Varėna, installé par l'armée de la Russie tsariste dans la seconde moitié du XIXe siècle, d'autant plus que les nombreux bâtiments restants étaient revenus en 1922 au ministère de la Défense. Par conséquent, on a commencé à chercher en 1924 un emplacement pour le polygone et après de longs débats le polygone de Varėna a commencé à être utilisé, avec comme condition soit de trouver un endroit plus approprié, soit d'améliorer le polygone choisi. En raison de la localisation du polygone de Varėna et du manque de justification pour des investissements financiers, on a évité d'améliorer ce polygone, on a recherché en permanence un endroit alternatif qui a été choisi finalement dans les environs de Jonava, où a été créé en 1931 le polygone de Gaižiūnai, et on a définitivement renoncé au polygone de Varėna.

Les infrastructures dans le polygone de Varėna n'ont été ni créées ni améliorées. Les bâtiments appartenant au ministère de la Défense n'étaient pas utilisés par manque de ressources financières et à cause de l'utilisation provisoire du polygone. Les soldats s'installaient dans les bâtiments des habitants locaux de plusieurs villages, par exemple dans les granges et les greniers, tandis que les affaires nécessaires étaient fournies par les entrepôts de l'armée à Alytus, et plus tard à Daugai. En raison du grand nombre de soldats, ont été aménagés en 1929 des camps supplémentaires, où les soldats

vivaient sous des tentes, et on a finalement renoncé en 1930 à utiliser les bâtiments des habitants. Des règles et procédures internes ont été établies dans les camps des soldats. Les tirs avaient lieu dans deux stands de tir, avec des distances maximales possibles de 5,5 km et 4 km. Les cibles utilisées étaient seulement mobiles et les unités se les faisaient livrer à l'avance. En 1927, comme mesures auxiliaires il y a eu au polygone un emplacement pour un aérodrome qui permettait aux forces aériennes de participer aux exercices.

Les exercices dans le polygone étaient organisés et coordonnés par le commandement du polygone de Varėna, constituée chaque année avec un chef qui avait le rang de commandant de la division et qui gérait personnellement la protection des camps du polygone, la formation et la vie quotidienne des unités et donnait des ordres individuels concernant les questions de formation, discipline, logistique et évacuation des soldats. Le reste du personnel était chargé de l'organisation de l'exécution des exercices, le contrôle de la vie des camps, l'approvisionnement et la fourniture en moyens ainsi que le contrôle sanitaire et vétérinaire. Les exercices étaient effectués uniquement pendant la saison chaude, leurs principaux participants étaient les unités d'artillerie avec la participation du personnel des trains blindés et des forces aériennes, tandis que les unités de mitrailleuses lourdes de l'infanterie faisaient habituellement des exercices séparés. Les nombreuses lacunes trouvées lors des exercices peuvent être expliquées par un manque de pratique en extérieur, ce qui a seulement souligné l'importance du polygone. Compte tenu de l'adaptation incomplète du polygone de Varėna à un entraînement pratique efficace, en raison de la superficie du territoire, des possibilités d'action très limitées et du manque de temps accordé aux exercices, il était nécessaire de trouver un nouveau territoire afin d'améliorer la préparation au combat des militaires.

Des règles de protection du territoire du polygone ont été établies après le début des exercices au polygone de Varėna. Des gardes patrouillaient aux cinq postes de sécurité et des drapeaux rouges étaient hissés sur le secteur au début des exercices. Les habitants locaux étaient préalablement avertis des futurs exercices et du comportement à avoir. Malgré cela, le commandement du polygone a dû lutter contre les actes malveillants des habitants qui avaient conservé des habitudes de tirer avantage de l'armée, formées lors du stationnement de l'armée de la Russie tsariste dans le polygone de Varėna.

VARÈNA POLYGON OF THE LITHUANIAN ARMY IN 1930S

Lina Kasparaitė-Balaišė
Vytautas the Great War Museum

In 1925, the Lithuanian army began using the Varėna Polygon located at the southern Lithuanian-Polish border for exercises. The Polygon was built in the second half of the nineteenth century by the Tsarist Russia Army. The use of this polygon was intended to be temporary as it had some significant deficiencies, i.e. it was close to the Lithuanian-Polish demarcation line, the size of the area did not meet the requirements for efficient shooting, and most of the surviving buildings had passed into the ownership of the Ministry of National Defence in 1922. Alytus, Jonava, Kaunas and Varėna were more suitable areas for the military polygon of the Lithuanian army, but financial resources determined the selection of the Varėna Polygon. Therefore, in 1924, the Varėna Polygon was chosen after efforts to find a more suitable location or to improve the selected polygon failed. Because of the location of the Varėna Polygon it was not considered suitable for financial investment, and it was decided not to improve it. An alternative site was selected in Jonava neighbourhood where the Gaižiūnai Polygon was established in 1931 and the Varėna Polygon was finally abandoned.

The former infrastructure of the Varėna Polygon was not improved and there was no suitable training ground. Due to the lack of financial resources to improve the area, buildings belonging to the Ministry of National Defence were not used. The soldiers stayed in the premises of the local population, i.e. barns, villages and later in Daugai settlement where necessary supplies were brought from the army warehouses in Alytus. Additional camps were equipped in 1929 due to the large number of soldiers living in tents, and by 1930, soldiers no longer used premises of the local population for accommodation. The camps had their own internal rules and procedures. Shooting took place in two shooting ranges

where the longest possible distances were 5.5 km and 4 km. Only mobile targets were used. In 1927, a location was found in the training ground for an aerodrome, which allowed the participation of military aviation in training.

The management of Varėna Polygon was formed on an annual basis and held exercises in the training ground, which included a commander who had the rights of a division commander and who independently managed the security, training and household areas of the training camp, issued individual orders related to personnel training, discipline, supply, and evacuation issues. Other personnel were responsible for organising the exercises, controlling the life of the camps, provision and supply of tools, sanitary and veterinary care. Exercises were conducted only during the warm season, the key participants were artillery units together with trained armoured personnel and military aviation; heavy machine gun units usually conducted separate exercises. Many problems that occurred during training could be explained by the lack of field practice, which only highlighted the importance of the training ground. Given the many limitations of the Varėna ground for effective practice, the lack of time spent on exercises, and wanting to improve the combat readiness of troops it was necessary to find a new area.

The protection rules of the training ground were established after exercises in the Varėna training ground had started. Soldiers were assigned as guards and patrolled in five security posts. Red flags were raised at the beginning of military training. Local residents were warned about the exercises to be held and were instructed how to behave. Nevertheless, the training ground management had to deal with the malicious activities of the population who still remembered the habits, which had been formed during the times when the Tsarist Russia army camped in the Varėna training ground, of profiting from the army.